

مجلة فصلية محكمة تصدرها كلية
التربية للعلوم الإنسانية - جامعة كركوك

مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

المجلد (20) العدد الاول - الجزء الثاني - ب - تموز 2025

مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

مجلة فصلية صادرة من
كلية التربية للعلوم الإنسانية
جامعة كركوك

Issn 1992 - 1179

العنوان البريدي

العراق / كركوك / جامعة كركوك

صندوق البريد: 2281 والرمز البريدي: 52001

رقم الايداع في دار الكتب و الوثائق ببغداد 1209 لسنة 2009

المجلد (20) العدد الاول - الجزء الثاني - ب - تموز 2025

مَجَلَّةُ جَامِعَةِ كَرْكُوكَ لِلدِّرَاسَاتِ الْإِنْسَانِيَّةِ

المجلد (20) العدد الاول - الجزء الثاني - ب - تموز 2025

مجلة فصلية صادرة من كلية التربية للعلوم الإنسانية
جامعة كركوك

ISSN 1992 - 1179

العنوان البريدي

العراق / كركوك / جامعة كركوك

صندوق البريد: 2281 والرمز البريدي: 52001

رقم الايداع في دار الكتب و الوثائق ببغداد 1209 لسنة 2009

E. mail

kujhs@uokirkuk.edu.iq

رئيس التحرير

الأستاذ الدكتور

مراد إسماعيل أحمد

تموز 2025

أعضاء هيئة التحرير

ت	الاسم	الملاحظات
1	أ. د. مراد إسماعيل احمد	رئيس هيئة التحرير
2	م. د. حيدر عادل محمد	مدير هيئة التحرير
3	أ. د. مشاري عبد العزيز محمد موسى	عضو هيئة تحرير دولي
4	أ. د. سيد صادق عوض الله احمد	عضو هيئة تحرير دولي
5	أ. د. نازان توتاش	عضو هيئة تحرير دولي
6	أ. د. فهد عباس سليمان	عضو هيئة تحرير
7	أ. د. نور الله جتتين	عضو هيئة تحرير دولي
8	أ. د. كمال عبد الله حسن	عضو هيئة تحرير
9	أ. د. زانيار فائق سعيد	عضو هيئة تحرير
10	أ. د. جنار عبد القادر احمد	عضو هيئة تحرير
11	أ. د. دلال علي سليمان زريقات	عضو هيئة تحرير دولي
12	أ. د. ياسر محمد طاهر	عضو هيئة تحرير
13	أ. د. كاروان عمر قادر	عضو هيئة تحرير
14	أ. د. عصام مصطفى عبد الهادي عقله	عضو هيئة تحرير دولي
15	أ. د. ابراهيم بن يحيى بن زهران البوسعيدي	عضو هيئة تحرير دولي
16	أ. د. نزيه إبراهيم المناسية البطوش	عضو هيئة تحرير دولي
17	أ. م. د. خالصة الغباري	عضو هيئة تحرير دولي
18	أ. م. د. مهدي قيس عبد الكريم الجنابي	عضو هيئة تحرير دولي
19	أ. م. د. إسماعيل البر قومسر	عضو هيئة تحرير دولي
20	أ. د. فارس محمود محمود	عضو هيئة تحرير دولي
21	أ. م. د. كامل عبد القادر حسين	عضو هيئة تحرير
22	أ. م. د. عز الدين صابر محمد	عضو هيئة تحرير
23	أ. م. د. خالد احمد هواس	عضو هيئة تحرير
24	أ. م. د. محمد اكبر بور	عضو هيئة تحرير دولي
25	أ. م. د. علي هادي حسن	عضو هيئة تحرير
26	أ. د. مجيد احمد جدوع الزبيدي	عضو هيئة تحرير
27	أ. م. د. محمد علي شريف	عضو هيئة تحرير
28	م. د. زينب عصمت صفاء الدين	عضو هيئة تحرير
29	م. د. عماد عبد الله مراد	عضو هيئة تحرير

مقدمة

يشرفني أن أقدم لكم هذه المقدمة التي تسلط الضوء على الدور الحيوي والمهم للبحوث التي يقدمها الباحثون للمجلة، والتي تسهم بشكل فاعل في تعزيز وتطوير مجالات الدراسات الإنسانية. إن المجلة تهدف إلى توفير منصة علمية رائدة لنشر الأعمال الأكاديمية التي تتناول قضايا حيوية في مختلف فروع العلوم الإنسانية، بما في ذلك الفلسفة، وعلم الاجتماع، والأنثروبولوجيا، وعلم النفس، واللغة، والتاريخ، والفنون، وغيرها.

إن الأبحاث المقدمة للمجلة ليست مجرد نتائج لدراسات علمية، بل هي محطات فكرية تعكس تطور المفاهيم والنظريات في هذه المجالات. تعمل هذه الدراسات على طرح حلول للمشاكل المعاصرة، وفهم الظواهر الإنسانية في سياقاتها المختلفة، كما تساهم في تقديم رؤى جديدة لتطوير المجتمع وتعزيز الوعي الثقافي والعلمي.

إن الدور الكبير لهذه البحوث لا يتوقف عند نشر المعرفة فقط، بل يتعداه إلى تحفيز التفكير النقدي والإبداعي، ودعم الجهود الأكاديمية في بناء قاعدة معرفية متينة تُسهم في تحريك عجلة التغيير والتطور في المجتمعات الإنسانية. ولذلك، فإننا نعتبر هذه البحوث أداة أساسية في تطوير الفكر الإنساني، ودعم المساعي المستمرة لتحسين جودة الحياة البشرية عبر أبعادها المختلفة.

نتطلع في المجلة إلى استقبال مزيد من الدراسات الرصينة التي تثرينا وتوسع آفاقنا العلمية، مؤمنين بأن هذه الإسهامات العلمية هي حجر الزاوية في بناء مستقبل أكثر إشراقاً في مجال الدراسات الإنسانية.

رئيس هيئة التحرير

١. د. مراد إسماعيل احمد

شروط وقواعد النشر في مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

1. تسلم نسخة الكترونية من البحث عبر الموقع (<https://kujhs.uokirkuk.edu.iq>)
تحت برنامج Microsoft Word بصيغة doc أو بصيغة .dox.
2. يطبع البحث بواسطة الحاسوب بمسافات واحدة بين الأسطر شريطة أن لايزيد عدد صفحاته عن 25 خمس وعشرين صفحة وبواقع (5000 الى 10000) كلمة، ونوع الخط Simplified Arabic بما في ذلك الجداول، مع تنسيق محدد مسافة 1.5، خط بحجم 14، على ورق A4. للبحوث الخاصة باللغة العربية، يُكتب البحث بخط (Times New Roman) للغة الإنجليزية و التركية بحجم خط (14) على ورق مقاس (A4). اما بالنسبة اللغة الكوردية فونت كوران Kurdfonts.
3. تقديم سيرة علمية مختصرة للباحث أو الباحثين مرفقة مع البحث وتكون منفصلة.
4. تكتب أسماء الباحثين الثلاثية باللغة العربية والإنجليزية كما تذكر عناوين وظائفهم الحالية ورتبهم العلمية.
5. إقرار من المؤلف يؤكد أن البحث لم يسبق نشره وليس قيد النشر في مجلة أخرى.
6. العناوين الرئيسية والفرعية تستعمل داخل البحث لتقسيم أجزاء البحث حسب أهميتها وبتسلسل منطقي وتشمل العناوين الرئيسية: عنوان البحث، الملخص، الكلمات الدالة، المقدمة، إجراءات البحث، الشرح، الاستنتاج، المراجع.
7. يرفق مع البحث ملخص باللغة العربية وباللغة الإنجليزية على أن لا تزيد كلمات الملخص عن (250) كلمة.
8. تكتب بعد الملخص الكلمات الدالة للبحث.
9. تطبع الجداول والأشكال والخرائط داخل المتن وترقم حسب ورودها في البحث وتزود بعناوين ويشار إلى كل منها بالتسلسل.
10. يجوز نشر البحث إذا كان مستقلاً من أطروحة أو رسالة دكتوراه أو ماجستير، بشرط ألا تكون هذه الرسائل منشورة أو مقبولة للنشر، ويجب الإشارة إلى هذا في الصحيفة الأولى وقائمة المراجع، والإفصاح عن ذلك في الإقرار والتعهد.

11. يلتزم الباحث بدفع النفقات المالية المترتبة على إجراءات التقويم في حال طلبه سحب البحث ورغبته عدم متابعة إجراءات النشر.
12. يمنح الباحث مدة أقصاها ثلاثة اشهر لإجراء التعديلات على بحثه إن وجدت ومن حق المجلة بعد ذلك الغاء الملف البحثي تلقائيا في حال تجاوز المدة المذكورة أعلاه.
13. التوثيق (قائمة المراجع)
 - أ. يُشترط اتباع أسلوب الكتابة وفقاً لمعايير APA النسخة السابعة (الجمعية الأمريكية لعلم النفس)، ويجب الالتزام بالدقة في الاستشهادات وتنسيق القائمة المرجعية وفقاً لهذه المعايير، لضمان الوضوح والتناسق في تقديم البيانات والمعلومات العلمية.
 - ب. يشار إلى المراجع في المتن بالاسم الأخير للمؤلف وسنة النشر والصحيفة، مثال: علي عبد عباس العزاوي (العزاوي، 2008: 214) أو (العزاوي، 2008).
 - ت. يجوز في بحوث علوم القرآن والتأريخ الإسلامي توثيق المراجع من خلال تهميش المراجع باستعمال الأرقام المتسلسلة بين قوسين هكذا (1) ، (2) ، (3) وتبين في آخر البحث تفاصيل المراجع حسب تسلسلها وتوضع قبل قائمة المصادر والمراجع.
 - ث. توثق المصادر والمراجع في قائمة واحدة في نهاية البحث وترتب هجائيا حسب الاسم الأخير للمؤلف مثل:

(اسم العائلة، الاسم الأول للمؤلف، (سنة النشر)، عنوان الكتاب، رقم الطبعة، مدينة النشر، در النشر)، مثال:

شحادة ، نعمان 2011، التحليل الإحصائي في الجغرافية والعلوم الاجتماعية، عمان - الأردن، دار صفاء للنشر والتوزيع.
 - ج. أما الدوريات: فيبدأ بذكر الاسم الأخير للمؤلف، ثم بقية الاسم كاملاً، ثم توضع سنة النشر بين حاصرتين. ثم عنوان البحث. ثم اسم المجلة غامق، ثم مكان صدورها، ثم رقم المجلد، ثم رقم العدد، ثم أرقام الصفحات.
14. يستشهد الباحث ببحثين على الأقل منشورين في مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية
15. عمل استلال للبحث في مركز الحاسبة الصادر من رئاسة الجامعة.

16. على الباحث دفع أجور النشر البالغة: (150.000) مائة ألف دينار عراقي وإذا زاد عدد الصفحات عن (25) خمس وعشرين صحيفة فسوف يتم استيفاء الأجر بواقع (5.000) خمسة آلاف دينار لكل صفحة.

17. تجري هيئة تحرير المجلة التقييم الأولي للبحث، ثم يُعرض على محكمين من ذوي الخبرة العلمية في مجال التخصص، وتلتزم المجلة بإخطار الباحث بالقرار النهائي بشأن الموافقة على النشر من عدمها على أن يلتزم الباحث بإجراء التعديلات التي قد يطلبها المحكمون من أجل إجازة البحث أو الدراسة للنشر في المجلة.

18. ترسل البحوث وجميع المراسلات المتعلقة بالمجلة الى موقع المجلة.

فهرست البحوث المنشورة

اللغة العربية

ت	اسم البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	المقالة الوصفية (مقالات فاروق مصطفى) أنموذجاً	م. م. حسن علي حسن الكاكائي	1-24
2	السبك النصي في ديوان (الى برقيات وصلت متأخرة) لأحمد جارا لله ياسين	م. د. يونس أحمد عيدان سلطان	25-50

اللغة الانكليزية

ت	اسم البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	تحليل النصوص في القصة القصيرة الكردية "پاشماوهی م ئرد مندال ئك" (بقايا مراهق) لمحمد فارق حسن	م. الماس نسرالدين عبدالرحمن	51-65
2	حضور الأب وغيابه في قصة فرانك أوكونور "عقدة أوديب" من منظور التحليل النفسي	حكمت خلف حسين الحسين	66-89
3	استخدام المحادثات الغير الرسمية في تدريس الافعال السببية لطلاب	م. م. رؤيا لطيف طالب	90-104

		اللغة الانكليزية كلغة اجنبية	
106-124	م. د. زينب عصمت صفاء الدين النفطجي	4 لا تدعني أذهب أبداً" لكازو إيشيجورو: قراءة ماركسية لغسيل الدماغ من خلال التعليم	
125-155	م.م. علي حسن علي	5 الطبقات الاجتماعية ودور الملابس والقراءة في رواية التوقعات العظيمة موضوعية لتشارلز ديكنز: دراسة	
156-188	م. د. غياث منهل الكناني	6 الهوية الوطنية كمنتج ثقافي في الرواية العراقية المعاصرة: دراسة ثقافية في روايتي علي بدر "بابا سارتر" و"حارس التبغ	
189-203	ا.م. مي احمد مجيد	7 المسرح داخل المسرح ووسائل التواصل الاجتماعي في مسرحية "قاعة السينما" لآني بيكر و"صمت السماء" للورين غندرسو	

اللغة الكردية

ت	اسم البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	التغيرات الصوتية والدلالية لمصدر (يائي) من وجهة نظر إتيمولوجية	م. د. تانيا إسماعيل حمه امين م. د. باخان سرحد عبدالرحمن	204-245
2	التغيرات المعجمية اللهجة الخوشناوتي	م. د. ساكار أنور حميد	246-279
3	المفارقة في نصوص قباد جليل زادة	سرحت حسين مصطفى زانيار صالح علي	280-313
4	رواية الحرب لصالح عمر في ضوء منهج النقد التاريخي (المنهج النقدي لـ(هيبوليت أدولف تين)، على سبيل المثال)	ا. م. د. ريبين خليل قادر م. د. كوران عبد الله احمد	314-359
5	ادراك المخططات الذهنية، مفهوم (القلب) و (العين) و في الشعر الكوردي الشاعر (محوي) نموذجاً	د. هنرش كهريم حهميد	360-384
6	الكلمات متعددة المعاني، كيفية تحديد الكلمات متعددة المعاني	م. م. ارام رشيد مجيد	385-409

		وتخزينها	
--	--	----------	--

اللغة التركية

ت	اسم البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	(1921-2025) على ضوء وثائق الأرشيف التربية والتعليم اللغة التركية في كركوك	م. م. ابراهيم ضياء انور	385-411
2	عناصر الجمال في ديوان ابو بكر المفتي	م.م.علي نيازي رشيد	412-432
3	دراسة الحكايات الشعبية في قرية قره ناز التركمانية	م. د. مرتضى حيدر عزت	433-458
4	ديوان المفتي بكر أفندي في ضوء نسخة منسية وقصائد حصرية لهذه النسخة	م. م. عائشة ممتاز حسن	459-478

*Kirkuk University Journal
of Humanities Studies*
مَجَلَّةُ جَامِعَةِ كَرْكُوكَ لِلدِّرَاسَاتِ الْإِنْسَانِيَّةِ

<https://kujhs.uokirkuk.edu.iq>

DOI: 10.32894/1992-1179.2025.157994.1157

Date of research received 06/03/2025, Revise date 14/04/2025 and accepted date 25/04/2025

**Phonological and semantic changes of (Yai) base from an
etymological point of view**

Dr. Tanya Ismael Hama Amin

Dr. Bakhan Sarhad Abdulrahman

Abstract

Changes are part of the continuity of any language process and represent its constituent parts. Different linguistic periods (from an etymological point of view) may be the best evidence of this nature of language. Identifying Phonological and semantic changes according to historical stages is important, as the nature of the quality and quantity of changes can be determined, as well as the progress and delay of the changes, which is done by finding the roots of words. Also, not all words of a language have roots and are clear, because over time many words are vague and unknown, or at one stage the word has disappeared and did not enter the next period of the language, this is due to internal and external factors that cause changes in language.

Iranian languages have a share root and originated from the same language, separated over time. The presence of share words and the proximity of grammatical structures of these languages indicate their ethnic relationship. Iranian languages are a branch of the Indo-Iranian language family, which also belongs to the Indo-European language family. Iranian languages have gone through several different periods and conditions, the difference between these periods is determined by three stages: (Old, Middle, New). In each of these stages, the remains of several languages. The remains of four ancient Iranian languages remain: Mady, Sakay, Avesta and Old Persian. These languages were closely related to each other. The language considered to be the mother of these four languages is called Old Iranian. Kurdish, as one of the new Iranian languages, is a branch of the northwestern Iranian languages, while Persian belongs to the southwestern branch (Western ancient Iran). In the Middle stage, according to the geographical proximity of the languages to Kurdish, the languages of western Iran (Sassanid Pahlavi, Ashkani Pahlavi) were used. This study attempts to determine the phonetic and semantic changes through the roots of words for those (Yai) base that have obvious roots.

Keywords: Phonological change, Semantic change, Etymology, (Yai) base.

التغيرات الصوتية والدلالية لمصدر (يائي) من وجهة نظر إيتيمولوجية

م. د. تانيا إسماعيل حمه امين¹

م. د. باخان سرحد عبدالرحمن²

ملخص

التغيرات جزء من استمرارية أي عملية لغوية وتمثل أجزائها المكونة. وقد تكون الفترات اللغوية المختلفة (من وجهة نظر إيتيمولوجية) أفضل دليل على هذه طبيعة اللغة. ومن المهم تحديد التغيرات الصوتية والدلالية وفقاً للمراحل التاريخية، حيث يمكن تحديد طبيعة هذا التغير، وكذلك تقدم وتأخر التغيرات، وهو ما يتم من خلال إيجاد جذور الكلمات. كما أن ليس كل كلمات اللغة لها جذور وواضحة، لأنه مع مرور الوقت تكون العديد من الكلمات غامضة وغير معروفة، أو في مرحلة ما تختفي الكلمة ولم تدخل الفترة التالية من اللغة، وهذا يرجع إلى التغيرات البيئية، مثل التغيرات الاجتماعية والدينية.

اللغات الإيرانية لها جذر مشترك ونشأت من نفس اللغة، وانفصلت بمرور الوقت. يشير وجود كلمات مشتركة وقرب البنى النحوية لهذه اللغات إلى علاقتها العرقية. اللغات الإيرانية هي فرع من المجموعة (اللغات الهندية الإيرانية)، والتي تنتمي أيضاً إلى العائلة (اللغات الهندية الأوروبية). (مرت اللغات الإيرانية بالعديد من العصور وفي مواقف مختلفة، يتم تحديد الاختلافات بين تلك العصور أيضاً بثلاث مراحل: (المرحلة القديمة، المرحلة الوسطى، المرحلة الجديدة)، في هذه الدراسة المأخوذة من المرحلة القديمة (الفارسية القديمة و آفيستا)، وأحياناً بنفس الكلمات. لكن الفوائد تظهر في المرحلة القديمة (اللغة الإيرانية القديمة)، وكذلك في المرحلة الوسطى الكلمات المشتقة من اللغات الغربية (البهلوية الساسانية، البهلوية الأشكانية)، في المرحلة الجديدة يتم أخذ الكلمات الكردية والفارسية من اللغة الكردية على سبيل المثال، الفارسية الجديدة هي أيضاً فرع من الفرع الجنوبي الغربي (غرب إيران القديمة). والكردية، كإحدى اللغات الإيرانية الجديدة، فرع من اللغات الإيرانية الشمالية الغربية، بينما تنتمي الفارسية إلى الفرع الجنوبي الغربي. وفي المرحلة الوسطى، ووفقاً للقرب الجغرافي للغات من الكردية، استخدمت لغات غرب إيران (الساسانية البهلوية، والأشكانية البهلوية). وتحاول هذه الدراسة تحديد التغيرات الصوتية والدلالية من خلال جذور الكلمات لتلك المصدر اليائي التي لها جذور واضحة.

الكلمات المفتاحية: التغير الصوتي، التغير الدلالي، إيتيمولوجي (اصل الكلمة)، المصدر اليائي.

گۆرانه دهنگی و واتاییه کانی چاوگی (یائی) له پوانگهی ئیتمیۆلۆژییهوه

د.تانيا اسماعيل حمه امين، (مامۆستا)، بهشی کوردی، کۆلیژی پهروهردی شارهزور، زانکۆی

ههلهبجه

د.باخان سرحد عبدالرحمن، (مامۆستا)، بهشی کوردی، کۆلیژی پهروهردی، زانکۆی گهرمیان

پوخته

¹ مدرس دكتور قسم اللغة الكردية، كلية التربية شيرزور، جامعة حلبجة Tanya.hamamin@uoh.edu.iq

² مدرس دكتور قسم اللغة الكردية، كلية التربية، جامعة گرميان bakhan.srahad@garmian.edu.krd

گۆرپانه كان به شیک له بهرده وامیی هر پیواژویه کی زمان و به شه پیکهینه ره کانی دهنوینن. قوناغ و سهردهمه جیاوازه زمانیه کان (له روانگی ئیتیمۆلۆژییه وه)، باشتیرین به لگه و سهلمینه ری ئهوسروشتهی زمانن. دیاریکردنی گۆرانی دهنگی و واتایی به پیتی قوناغه میژوویه کان گرنگی خوی ههیه، که دهتوانریت چۆنیتی و چهندی گۆرانهکان دیاریبکریت، ئه مهش له ریگهی پهیدا کردنی رهگ و ریشهی وشه کانه وه ئه نجامدهدریت. ناتوانریت هه موو وشه کانی زمان ریشه یان به دهستبخریت، چونکه به تیپه ربوونی کات زۆریک له وشه کان ناروون و نادیار ماونه ته وه، یان له قوناغیکدا له ناوچوون و نه هاتوته قوناغی دواتری زمانه که وه، له ئیستادا رهگ و بنه چیه یان دیارنن، ئه مهش له ژیر کاریگه ری هۆکارگه لیک ناوه کی و دهره کی پرووده دات، که گۆران له زماندا دههیننه ئاراهه.

زمانه ئیرانییه کان له یه که رهگ و بنه چهی هاوبه شه وه سه رچاوه یانگرتووه و به تیپه ربوونی کات له یه کتر جیا بوونه ته وه. بوونی وشه ی هاوبه ش و نزیکیی پیکهاته ریزمانیه کانی ئه م زمانانه، خزمایه تیی و هاونه ژادیان پیشانده دات. زمانه ئیرانییه کان لقیکن له گروپی (زمانه هیندۆ-ئیرانییه کان)، که ئه وانیش سه ر به خیزانه (زمانه هیندۆ-ئوروپایییه کان)ن. زمانه ئیرانییه کان به چه ند سه رده م و بارودۆخیکی جیاوازا پۆیشتون، جیاوازی نیوان ئه و سه رده مانه ش به سی قوناغ دیاریکراوه: (قوناغی کۆن، قوناغی ناوه راست، قوناغی نوێ)، که له هه ری که له م قوناغانه دا پاشماوه ی چه ند زمانیک به جیماون، له قوناغی کۆنی زمانه ئیرانییه کاند، پاشماوه ی چوار زمانی ئیرانی کۆن به جیماون، ئه وانیش: (مادی، سه کایی، ئاقیستایی، فارسی کۆن)ن، ئه م زمانانه په یوه ست و نزیکبوون له یه که وه، بنه پهرت و بنه چهی هاوبه شیه هه یه، ئه و زمانه ی که وه ک دایکی ئه م چوار زمانه داده نریت پینده وتریت (زمانی ئیرانی کۆن)، به لام له قوناغی ناوه راستدا به پیتی نزیکیی جوگرافیای زمانه کان له زمانی کوردیه وه، زمانه کانی پۆژئاوای ئیرانی کۆن (په له وه ی ساسانی، په له وه ی ئه شکانی) و له قوناغی نویشدا زمانی کوردی وه ک یه کی که له زمانه ئیرانییه نوئییه کان، که لقیکه له زمانه ئیرانییه کانی باکوری پۆژئاوا، زمانی فارسیش سه ر به لقی باشوری پۆژئاوايه (پۆژئاوای ئیرانی کۆن) وهرگیراون. له م توێژینه وه ده هه ولده دریت گۆرانه دهنگی و واتایییه کان له ریگهی ریشه ی وشه کانه وه بۆ ئه و چاوه یائانه ی که رهگ و ریشه یان دیاره دیاریبکریت.

وشه کللییه کان: گۆرانی دهنگی، گۆرانی واتایی، ئیتیمۆلۆژی، چاوه یائی.

(١/٠) پێشه کی:

ئه م توێژینه وه یه به ناویشانی (گۆرانه دهنگی و واتایییه کانی چاوه یائی) له پوانگهی ئیتیمۆلۆژییه وه، هه ولێکه بۆ دیاریکردنی گۆرانی دهنگی و واتایی هه ندیک له چاوه یائییه کانی زمانی کوردی، له ریگهی ئیتیمۆلۆژییه وه (ریشه ناسی).

(٢/٠) که رهسته ی توێژینه وه که:

که رهسته ی توێژینه وه که، بریتین له دانه فه رهه نگییه کانی زمانه کانی (هیندۆئه وروپی، سانسکریتی (وه ک لقیکی زمانی هیندۆئه وروپی که نزیکایه تی زۆری هه یه له گه ل زمانه

ئێرانییهکاندا، ئێرانی کۆن و زمانه ئێرانییهکانی³ (قوناغی کۆن (فارسی کۆن، ئافیسیتایی)، قوناغی ناوه‌پاست (لقی پوژئاوا): په‌له‌وی ساسانی (فارسی ناوه‌پاست)، په‌له‌وی ئەشکانی (پارتی)، هه‌روه‌ها زمانه‌کانی کوردی و فارسی نوێ، وه‌ک دوو زمانی ئێرانی نوێ).

3/0) ڕیپازی توێژینه‌وه‌که:

له‌م توێژینه‌وه‌دا، په‌یڕه‌وی له‌ ڕیپازی (په‌سنی-میژووی- به‌راوردکاری) کراوه‌.

4/0) سنوری توێژینه‌وه‌که:

سنوری توێژینه‌وه‌که له‌ بواری ده‌نگسازی و وشه‌سازی و واتاسازیدا، واته‌ دیاریکردنی گۆرانی ده‌نگی و واتایی وشه‌کانه له‌ ڕیگه‌ی ڕیشه‌ی وشه‌کانه‌وه‌.

5/0) هێما و کورتکراوه‌کانی توێژینه‌وه‌که:

- : ئەو وشه‌یه وه‌ک چاوگ وایه و دۆخی ڕیزمانی وه‌رنه‌گرتووه‌.

* : ئەو وشه‌یه له‌سه‌ر بنه‌مای ڕه‌گ و له‌به‌ر ڕۆشنایی وشه‌کانی دیکه نوێکراوه‌ته‌وه‌.

[] : نواندنی ده‌نگ

/ / : نواندنی فۆنیم

< : گۆراوه‌ بۆ (گه‌شه‌یسه‌ندووه‌ بۆ)

□ : به‌شی یه‌که‌م

Π : به‌شی دووهم

- / : پێشگر

/ - : پاشگر

6/0) به‌شه‌کانی توێژینه‌وه‌که:

³ بۆ زانیاری زیاتر له‌باره‌ی قوناغه میژوویییه‌کانی زمانه ئێرانییه‌کان، بڕوانه (حه‌مه‌ئهمین، تانیا ئیسماعیل و غه‌ریب، نالی ئەده‌م، 2020: 225-228).

توڙينه وهڪه جڳهه له پوخته به زمانه کاني کوردي و عه رهي و ئنگليزي هه روه ها پيشه کي و ئه نجام و ليستي سه رچاوه کان، له دوو به ش پيکديت. به شه کانيش کراون به چه ند يار تکه وه:

1) کاریگری و رهنگدانه‌وهی گورانه دهنگی و واتاییه‌کان

(1/1) گورانہ دہنگیہ کان

2/1 گورانه واتايه‌كان

(2) گورانہ دہنگی و واتاہیہ کانہ چاوگی بائی لہ روانگہی ئیتیمۆلۆژیہ وہ

1) کاریگری و رهنگدانه‌وهی گۆرانه دهنگی و واتاییه‌کان

بوونی هەر فۆرڤم/واتایه‌کی جیاواز له فۆرڤم/واتای یه‌که‌یه‌کی دیکه، واتای گۆرڤان له یه‌که‌یه‌دا ده‌گه‌یه‌نێت. به‌مشێوه‌یه‌ گۆرڤانه‌کان هه‌م فۆرڤمی ده‌بن، هه‌م ده‌شیت به‌شیک له بواره سیمانتیکیه‌که‌ی یه‌که‌کان بگرێته‌وه. که‌واته‌ گۆرڤانه‌کان، وه‌ک پرۆسه‌یه‌کی زمانی ده‌بینرێن، چونکه‌ کاریگه‌رییه‌که‌ی به‌ ته‌نها له‌سه‌ر مه‌ودایه‌کی تاک نابێت. به‌ واتایه‌کی دیکه، گۆرڤانه‌که‌ له‌ سنووریکی دیاریکراودا قه‌تیس نابێت، له‌بری ئه‌مه‌ له‌ هه‌موو به‌کاره‌ینانه‌کانی یه‌که‌ گۆرڤاوه‌که‌دا ده‌بینرێته‌وه. هه‌ر بۆیه‌ به‌ پرۆسه‌یه‌ک (پیواژۆیه‌ک) داده‌نرێت، له‌بری ئه‌وه‌ی تاکییانه‌ و سه‌ربه‌خۆ بیت، هه‌ر ئه‌م سروشته‌ی گۆرڤانی‌شه‌ به‌ها حیاوازه‌کان به‌ به‌که‌ زمانسه‌کان ده‌به‌خشێت.

1/1) گورانه دهنګیہ کان:

زمان به شیوهیه‌کی هی‌واش و به‌رده‌وام له گۆراندایه، ئەمەش دەرخەری زیندویتی
ئەو زمانەیه، دیاریکردنی گۆرانه دەنگییه‌کان له‌رووی میژووپییه‌وه کاریکی سه‌خته،
چونکه که‌ره‌سته و به‌لگه‌ی پیویست به‌جینه‌ماون تاوه‌کو سه‌رجه‌م گۆراندکارییه‌کان و
قوناغه‌کانی ده‌ستنیشانیکریت، ئەو گۆراندکارییه‌ میژووپیانه‌ی، که به‌سه‌ر هەر زمانێکدا

دیت، خوی دەبینیتەوه لە گۆرانی (دەنگ، دروستەیی وشەکان، شیوازی پەيوەندی و ھاوڕێیەتی وشەکان لەناو پستەدا، گۆرانی واتا)، (باقری، مەری، 1396: 21).

دیارتترین و بەربلاوترین ھۆکاری گۆرانی دەنگیەکان، بریتیە لە تاییەتمەندییەکی دیاری مرقوف، کە ئارەزوویەتی بۆ کەمکردنەوێ دەنگەکان و بە فیروەدانێ وزە لەکاتی ئاخاوتندا.

ئاراستەیی گۆرانی دەنگیەکان بە گشتی لە قوناغی کۆنەوێ بۆ ناوەرپاست و دواتر بۆ قوناغی نوێیە، بە گشتی دابەش دەبێت بۆ چەند شیوەیەکی: جووری یەکەم، ھەندیک لە وشەکان وازیان لێھێنراوێ و لە بری ئەو وشانە لە قوناغی نوێدا وشەیی تازە بەکاردیت، جووری دوویم گۆرانی بزویئەکانە لەناو وشەکاندا، کە بەھەمان دەربڕین و ھەمان واتا بۆ ماوہیەکی دوور و درێژ بەجێماوێ. جووری سێیەم، گۆرانکاری لە پیکھاتەیی وشەکان لەناو پستەدا، بۆ نمونە: نیشانەیی دۆخ⁴ لە قوناغە کۆنەکاندا ھەبوو، دواتر لەناوچوو، (خانلری، پروین، 1395: 75).

ھەر لەم پوانگەییەو، ھەركام لە زانایان (چۆمسی، نوام و ھال، مۆریس: ۱۹۶۸)، گریمانەیی ئەوێ دەکەن، کە (گۆرانکاری دەنگی، گۆرانی ریزمانیشی لێدەکەوێتەو، بەشیکی لە زیادبوون و فراوانبوونی یاسا ریزمانییەکان، ھۆکارەکانیان بۆ گۆرانی فۆنۆلۆژیەکان دەگەریتەو). بنەرەتی گۆرانی فۆنۆلۆژیەکانیش، بۆ جیاوازی و مەیلی گۆرانکاری فۆنەتیکی دەگەریتەو.

پارچە/سەگمیتە فۆنەتیکیەکان بەھۆی جیاوازی لە دەربڕین و گۆکردنێانەو لە ھەنگاوی سەرەتادا، پاشان ئەو جیاوازییە سەر دەکیشیت بۆ گۆرانکاری لە پیکھاتە

⁴ لە قوناغی کۆندا، ھەشت دۆخی ریزمانی ھەبوو، کە نیشانەیی تاییەت بە خویان ھەبوو، کە بۆ ھەریەک لە (تاک، کۆ، مثنی) و (نیر، می، دوولایەن)، لەھەریەکیک لەو دۆخانە مۆرفیمی تاییەت بەخۆی وەرگرتوو، بەمپنیە ھەر ناویک بەپیتی ئەو ھەشت دۆخە دەیتوانی (72) شیوەی ھەبێت، (یزدی، سیرا کرامتی و پیراھش، سیدە طوبی، 1399: 51).

گشتیه‌کانی به‌کاره‌یناندا. به‌و واتایه‌ی، که به‌شیکی جیگیر و بنه‌په‌تی فونلۆژیانه هه‌یه، به‌لام به‌هۆی دهربرینی جیاواز و فونه‌تیکی جیاوازه‌وه، به‌شیکی فونه‌تیکی تایبه‌تی لیده‌که‌وێته‌وه. یه‌کسان نه‌بوونی هه‌رکام له به‌شه فونلۆژی و فونه‌تیکیه‌کان، سه‌ره‌کترین هۆکاری گۆرانه ده‌نگیه‌کان له زماندا ده‌هینه‌ئاراوه و ده‌نیۆنن. بۆنموونه (پاسته‌ده‌کات-پاسه‌کا)، هه‌چکات له پوانگه‌ی به‌شه‌کانیانه‌وه هاوتا و یه‌کسان نین. (پاسه‌کا)، به‌شه فونه‌تیکیه‌که‌ی (پاسته‌ده‌کات)ه، که ئه‌مه‌یان بنه‌په‌ت و به‌شه فونلۆژییه‌که ده‌نیۆنیت. نایه‌کسانی له‌نیوان به‌شه ده‌نگیه‌کاندا، به واتای نایه‌کسانی له‌نیوان به‌شه ده‌نگی و واتایه‌کاندا نایه‌ت. به واتایه‌کی دیکه، هه‌رچه‌نده فونه‌تیک و فونلۆژی هاوتا نه‌بن، به‌لام هه‌شتایش به‌شه ده‌نگیه‌کان (به هه‌ردوو فونه‌تیکی و فونلۆژییه‌وه)، هۆکار نه‌بوون له گۆرانکاری واتا، ته‌نها ئه‌وه‌نده‌یه، که گۆرانه ده‌نگیه‌کان، ئاماژه به بوونی فۆرمه جیاوازه‌کانی دهربرایکی زمانی ده‌ده‌ن له کاتیک دیاریکراودا. هۆکاری دیاریکردنی کات بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رێته‌وه، که ده‌شیته له یه‌کێک له قوناغه جیاوازه‌کاندا، ئه‌و گۆرانکاریه، ئاماژه به هه‌مان دهربرای زمانی نه‌داته‌وه، به‌لکو بگۆریت بۆ یه‌که‌یه‌کی دیکه‌ی زمانی. ئه‌وکات، فۆرمیک نۆیه (به بنه‌په‌تیکی فونلۆژیانه‌ی نۆیه)، هه‌روه‌ها ده‌شیته ئاماژه به واتایه‌کی نوێش بدات، که ئه‌مه‌یشیان به گۆرانی واتا، له شیوه‌ی (فراوانبوون، ته‌سکبوون، به‌رزبوون و نزمبوونی واتا) ناوده‌بریت.

یه‌کێک له گۆرانه ده‌نگیه به‌ربلاوه‌کان له زمانه ئێرانییه‌کاندا به‌پیی قوناغه میژوویه‌کان، له‌ناوچوونی بزوینی کوتایی وشه‌کانه، له زمانه ئێرانییه‌کانی قوناغی کوندا زۆربه‌ی وشه‌کان به بزوین کوتایی هاتووه، به‌لام به‌تیپه‌ربوونی کات و له قوناغه‌کانی دواتردا، ئه‌م بزوینانه له‌ناوچوون، بۆ نمونه: وشه‌ی (که‌ر) له قوناغی کوندا به‌مشیه‌یه بووه xara-، که دواتر بزوینی کوتایی له‌ناچووه، له زمانی فارسیدا گۆراوه بۆ (خر xar)،

پاشان له زمانی کوردیدا دهنگی [خ] گۆراوه بۆ [ک]، بووه به (که). (علی نژاد، بتول و اصلانی، محمد رضا، 1388: 147، 148).

یهکیکی دیکه له گۆرانه دهنگیهکان له ناوچوونی برگی کۆتایی وشهکانه. (سهراوهی پیشوو: 152)، ئەمەش له پیناو پاراستنی وزه‌دا هاتۆته‌ئاراوه، هه‌ول‌دراوه له دروسته‌ی وشه‌کاندا برگی که‌متر له‌خۆبگرن.

رێگه‌ی تیکه‌لبوونی دهنگه‌کانیش یه‌کیکه له گۆرانه دهنگیه‌کان بۆ نمونه (له زمانی فارسیدا گۆرانکارییه‌کان به ئاراسته‌یه‌کدا رۆشتوون، که برگی ئالۆز نه‌مین، ئەمەش به‌سپینه‌وه‌ی یه‌کیکه له نه‌بزوینه‌کانی هیشوو نه‌بزوینی سه‌ره‌تای وشه‌که. بۆ نمونه:

$xo < Xwa$ ، واته دوو فۆنیمی /w/ و /a/ گۆراون بۆ [o] تیکه‌لبوون به‌بێ سپینه‌وه‌ی هه‌چکامیان. (فتاحی، مه‌دی و حیدری، بهمن، 1399: 224)، به‌مشێوه‌یه به‌رێگه‌ی تیکه‌لبوون، یان سپینه‌وه‌ی نه‌بزوین رێگری له‌هاتنی برگی ئالۆز کراوه. له‌زمانی کوردی (زاری ناوه‌راست)دا هاتنی هیشوو نه‌بزوین له‌سه‌ره‌تای وشه‌دا هه‌یه، به‌لام له‌زمانی فارسیدا به‌مه‌به‌ستی رێگریکردن له‌هاتنی هیشوو نه‌بزوین یان برگی ئالۆز له‌سه‌ره‌تای وشه‌دا، رێگه‌ی تیکه‌لبوون گیراونه‌ته‌به‌ر. (سه‌راوه‌ی پیشوو: 231) بۆ نمونه له‌زمانی کوردی (زاری ناوه‌راست)دا وشه‌کانی (خوار، خوا، کوا...هتد) ده‌بینرین.

ئهم گۆرانانه له‌زماندا ده‌رخه‌ری زیندویتی زمانه، یه‌کیکی دیکه له‌گۆرانکارییه‌ دیاره‌کان "له‌ناوچوونی بزوینه‌ لیک‌دراوه‌کانه" (محمدی، علی و دورآبادی، طاهره قاسمی، 1395: 23)، که گۆراون بۆ بزوینی ساده، له‌به‌شی دووه‌می توێژینه‌وه‌که‌دا به‌نمونه‌ی کاره‌کی خراونه‌ته‌پوو.

2/1) گۆرانه واتاییه‌کان:

بهو پێیهی هه‌موو وشه‌یه‌ک له زماندا واتای تاییه‌تی خۆیان هه‌یه، که ره‌نگدانه‌وه‌ی لایه‌نی کلتوری و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی کۆمه‌لگه‌ن، قسه‌پێکه‌ران پێشانیان و به‌لام به‌ تێپه‌ربوونی کات، له‌گه‌ڵ گۆرانی لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی و میژوویی و زانستی...هتد، واتاش گۆرانی به‌سه‌ردا دیت، گۆرانی واتایی پێش ئه‌وه‌ی بابه‌تیکی زمانه‌وانی بیت بابه‌تیکه‌ په‌یوه‌ندیداره به‌ ژیان و کلتور و کۆمه‌لگه‌وه، لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر چۆنییته‌ی ئه‌م گۆرانه‌ له‌ناو چوارچێوه‌ی واتاسازی میژووبیاده. به‌م پێیه، "به‌ زانستی گۆرانی واتایی ده‌وتریت واتاسازی میژوویی" (بستانی، قاسم، 1394: 40). ئه‌م گۆرانه پڕۆژه‌یه‌کی میژوویی-زمانیه. به‌و واتایه‌ی، که پیاوژۆکه سروشتیکی میژوویی و زمانیه هه‌یه. ژینگه‌ زمانیه‌که، په‌یوه‌سته به‌ جیاوازی له‌و فۆرم-واتایه‌ی، که یه‌که‌یه‌کی زمانیه له‌خۆیدا ده‌ینوینیت، ژینگه‌ میژووبیه‌که‌یش، په‌یوه‌سته به‌ کات و قوناغه دیاریکراوه میژووبیه‌کانی بارودۆخی زمانیکه‌وه له‌ سه‌رده‌م و قوناغه جیاوازه‌کاندا. به‌مپێیه‌ش گۆرانکارییه‌کان ده‌بن به‌ کرۆک و ناوه‌ڕۆکی بنه‌رته‌ی له‌ بزواندنی به‌شیک زۆر له‌ لیکۆلینه‌وه‌کان بۆ به‌دواداچوونی هۆکار و پالنه‌ر و سروشتی گۆرانه‌کان له‌ قوناغه جیاوازه میژووبیه‌کان و کاریگه‌ری و چۆنیه‌تی مانه‌وه‌ی پیاوژۆ گۆراوه‌که له‌ ئیستادا. ده‌شیت ده‌ستگه‌یشتن به‌ هۆکاری گۆرانه‌کان، سروشتی گۆراوه‌که له‌ ئیستادا باشت‌ر پوونبکاته‌وه. بۆنموونه ئه‌و گۆرانه فۆرمیانه‌ی، که به‌سه‌ر یه‌که‌ زمانیه‌کاندا هاتوون، به‌هۆیشیانه‌وه بوون به‌ سه‌رچاوه‌ی گۆرانه سیمانتیکییه‌کان له‌ هه‌مان یه‌که‌ گۆراوه‌که‌دا. ده‌شیت هه‌ندیکجار گۆرانی ده‌نگی ببیته‌ هۆی گۆرانی واتایی، که ئه‌مه‌ش یه‌کیکه له‌ تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی بوون به‌ فۆنیم، بۆ نمونه: کار، بار، شار، مار، دار، زار، لار، خار، پار...هتد، له‌هه‌مانکاتدا ده‌شیت واتاش نه‌گۆریت، "وه‌ک ئه‌و گۆرانکارییه‌ی له‌ کۆنسنانته‌کانی ^{زمانی} کوردیدا ده‌گۆرین، بۆ زمانی عه‌ره‌بی" (محهمه‌د، هه‌ردی سه‌یده، 2023: 170)، سال، سال، یان گۆرینی ده‌نگه ده‌نگداره‌کان بۆ کپ، کاتیک ده‌که‌ونه

کۆتایی وشه‌وه، بۆ نمونه: برد برت.

گۆرانی واتایی کاتیک پروودهدات، که وشه له کاتیک دیاریکراودا به چه مک یان ههستیکی تاییه تهوه په یوه ست بووه به لام کاتیک ئهم په یوه ندییه نامینیت، به ئه گه ریکی زۆره وه تهواوی واتاکه ی له دهستده دات. (امینی، ادیس و نیازی، شهریار، 1394: 56)، هه ندیکجاریش له پرۆسه ی گۆرانی واتادا، وشه به شیک یان تهواوی واتای پینشووی له دهستده دات. گۆرانه واتاییه کان، زیاتر په یوه ستن به گۆرانی په یوه ندی وشه کان له گه ل ژینگه و بارودوخه دهره کییه کانیاندا، یاخود ئهو ههسته تاییه تییه ی، که ئاخپوه رانی زمانیک له گه ل مهودا سیمانتیکیه کانی وشه کاند هیا نه. ئه میش به هه مانشیوه ئماژ به پیواژویه ک دهدات، که تییدا وشه کان له پرووی سیمانتیکیه وه په ره ده سینن. په ره سه ندنه کیش په یوه ست به و هیزه ناوه کییه ی خودی زمان خویه وه، که چالاکیه که و به ناچاری پابه ندی دهو روبه ر و پروودانه دهره کییه کان ده بیت. "زۆرجار به هو ی به اور دکردنی واتا کۆن و نوییه کانی وشه یه ک، ئینجا هه ست به گۆرانه که ده کریت" (Anderson, C., و ئه وانیت، 2022: 803). بۆنموونه ئهو گۆرانه ی، که به سه ر واتای وشه ی (Nice) ی ئینگلیزیدا هاتووه، که له سه ره تادا بۆ په سنکردنی مروقیکی (گیل و گه مژه)، به کارهاتووه، به لام له پاشتر و ئیستایشدا، وشه که واتای (جوان) ده گه یه نیت. له زمانی کوردیشدا وشه ی (شوخ)، له کۆندا به واتای (بی حه یا/بی شه رم) هاتووه، به لام له ئیستادا واتاکه ی به رزبووه ته وه و گۆراوه بۆ واتای (جوان و شوخ و شه نگ). له کاتی به اور دکردنی هه ردوو واتا کۆن و نوییه که ی وشه که دا، هه ست به و گۆرانه زمانیه ده کریت (له پرووی واتاییه وه)، که به سه ر وشه که دا هاتووه. ده شیت هه ندیک له گۆرانه کان له ره وته میژووییه که ی وشه که دا، په یوه ستبیت به گۆرانکاری له واتای به شیکی چه مکی ئهو وشه یه وه بۆ واتای به شیکی دیکه ی چه مکی هه مان وشه. ئاخپوه رانی سه ر به زمانیکی دیاریکراویش، به هو ی شاره زاییان له چه مکی وشه که دا، ده توانن په یوه ستیه ک له نیوان واتای کۆن و نویی وشه که دا بدۆزنه وه و هه ستیپیکه ن. بۆنموونه وشه یه کی وه ک (په یوه ندی)، به هو ی ئهو چه مکه فراوانه ی، که له خویدا کۆیکردووه ته وه، له چه ندین

واتا و به کارهینانی سیمانتیکیانه دا ده بئیریت. له پاش هاتنه ئارای بواری ته کنه لوژی بۆ ناو زمانی کوردی، وشه که و تاکه ی له به کارهینانه دیاریکراوه کانی دا فراوانبووه و له بواری په یوه ندیی ته له فونیشدا به کارده هینریت. هه روه ها نمونه یه کی وهک (سه کۆ)، که له کوندا ئه و شوینه بووه له به رده م مال، یان شوینیک ماله کانی لادی ته ختیان ده کرد و له سه ری داده نیشتن، به لام ئیستا وشه ی (سه کۆ) له تۆره کۆمه لایه تییه کانی شوینی وتاردان و قسه کردنه، یان سه کۆی هه لدانی موشه ک، که به پیی ده وره به ری رسته که و تاکه ی ده گۆریت.

گۆرانه واتاییه کانی به گۆرین، که هه میشه به کارهینانی واتا نوییه کان، به گۆریکی په یوه نیدار له گه ل واتا کۆنه کانی هه مان وشه دا ده ژین. ئیدی به کارهینانی وشه که به واتای نوی، له سه ر بنه مای هه مان فۆرمی پیشتی وشه که بیت، یاخود به گۆریکی گۆراوی فۆرمه که، واتایه کی دیکه ییش له خویدا کۆبکاته وه. ئه مه ییش به واتای گۆرانی واتا له سه ر بنه مای چه مکی خودی وشه که وه دیت، که ده بیته باشتیرو نمونه و سه لماندنی ئه و راستییه ی، که چۆن و تاکان به تیپه رینی کات، گۆرانیان به سه ردا دیت و به شیک له زیندویتی زمانه که ده سه لمینن. به شیکی هۆکاری گۆرانه کان بۆ ږووبه ږووبوونه وهی بیرۆکه ی نوی له گه ل چه مکی وشه یه کدا ږووده دن، بۆنمونه (په یوه ندی)، که چۆن بیرۆکه نوییه کان له گه ل ناوه ږوکی خودی وشه که دا ږووبه ږوو ده بنه وه و له کۆتاییدا یه که زمانیه که، باشتیرو نواندن بۆ ږووبه ږووبوونه که ده رده خسینیت. ئه مه ییش له سه ر بنه مای چه مکی وشه که ږووده دات، که له کۆتاییدا وهک ریکه ستنیکي چه مکیانه ږۆلده گيریت. به و واتایه ی، که واتای نویی وشه که، وهک جوړیک له ریکه ستن به هوی پیدراوه کانی چه مکی ئه و وشه یه بۆ ئه و واتا نوییه ده رده که ویت. زورجار پالپشته سۆزداري و کلتوري و کۆمه لایه تییه کان، هۆکاری سه ره کین له گۆرانه واتاییه کانی.

(2) گۆرانه دهنگی و واتاییهکانی چاوگی⁵ یائی له پوانگهی ئیتیمۆلۆژییهوه⁶

(1) بارین: پێشهی وشهکه له زمانی هیندۆئوروپیدا بریتیه له: *uer- به واتای (ئاو، باران، پۆشتنی ئاوی پووبار) هاتووه، (Pokorny, Julius, 1959: 80)، له زمانی سانسکریتدا: vāri-/vār- به واتای (ئاو، باران) هاتووه. (حسن دوست، محمد، 1395: 367). له زمانی ئێرانی کۆندا: *wār-a-، له پهگی wār- به واتای (بارین) هاتووه. (منصوری، یدالله، 1384: 443-444)، له ئافیسیتادا: پێشهی vār- به واتای (بارین)، ههروهها پهگی رانهبردووی vāra- هاتوو، لهههمانکاتدا vār وهک ناو به واتای (باران) بهکارهاتووه. (Bartholomae, Christian, 1961: 1410)

له پهلهوی ساسانیدا (فارسی ناوهراست): چاوگی wārīdan، پهگی رانهبردووی wār- به واتای (بارین)، هاتووه. ههروهها وشهی (wārān)، به واتای (باران) هاتووه، (MacKenzie, D.N, 1986: 87). له پهلهوی ئەشکانیدا (پارتی): wār- به واتای (بارین) هاتووه. (رضائی باغ بیدی، حسن، 1388: 204). له زمانی کوردیدا (بارین) بهکاردی، که پهگهکهی (بار)ه، له فارسی نوێشدا (باریدن)، پهگی رانهبردووی (بار) بهکاردی.

گۆرانه دهنگیهکانی ئەم وشهیه بریتین له: [u]ی هیندۆئوروپی له زمانی ئێرانی کۆندا گۆراوه بۆ [w]، له زمانی ئافیسیتادا گۆراوه بۆ [v]، له زمانی فارسی ناوهراستدا

⁵ بۆ زانیاری زیاتر لهبارهی چاوگهوه بڕوانه: (طاهر، شهاب طیب و محمد صالح، شکوفه حسين، 2021: 735).

⁶ بۆ زانیاری زیاتر لهبارهی چهگی (ئیتیمۆلۆژی و جۆر و گرنگیهکانی) و (چاوگ و نیشانهکان و تایبهتمهندییهکانی)، بڕوانه: (حهمهئهمین، تانیا ئیسماعیل و عهبدولرحمان، باخان سهرحه، 2020)

هه مان دهنگی [w] به کارهاتوو، به لام له زمانه کانی کوردی و فارسی نویدا گۆراوه بۆ [b]، دهنگی دووه می وشه که له زمانی هیندوئه وروپیدا [e]، گۆراوه بۆ دهنگی [a]. واتای وشه کهش به هه مان چه مکی کۆن ماوه ته وه و گۆرانی به سه ردا نه هاتوو.

(2) برین: به پیی دهقه به جیماوه کان، له زمانی سانسکریتدا وشه ی bhrī- (bhrīṇāti) هاتوو، که به واتای (ئازاردان، زیان پیگه یاندن، زهره ردان) دیت، (Mayrhofer, Manfred, 1965: 532).

له زمانی ئیرانی کۆندا به شیوه ی (-brīta*) به کارهاتوو، له ریشه ی brī- به واتای (برین و کهرتکردن) هاتوو، رهگی رابردوو ده کهشی بریتیه له: brīt-، رهگی brī- له (-bhrī*) ی هیندوئه وروپییه وه وه رگیراوه، (حسن دوست، محمد، 1395: 469)، له زمانی ئافیس تادا: brāy- هاتوو، که له گه ل پیشگری /-pairi/، به واتای برین و کهرتکردن هاتوو، (Bartholomae, Christian, 1961: 972)، (Horn, paul, 1893: 49)، پیده چیت بزوینی لیکدراوی ریشه ی وشه که āy، که ده که ویتته کۆتایی وشه که وه، له زمانه ئیرانییه کانی قۆناغی ناوه راستدا گۆرابیت بۆ [ī̄].

له زمانی فارسی ناوه راستدا (په هله وی ساسانی)، به چه ند شیوه یه ک هاتوو، burrītan/burītan، (هرن، پاول و هوبشمان، هاینریش، 1394: 84)، هه روه ها brītan/brīdan، به واتای (برین و کهرتکردن) به کارهاتوو، رهگی رانه بردوو ده کهشی بریتیه له: brīn-، (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 54)، (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 50). له زمانی کوردیدا (برین) به واتای (له تبوون، له تکردن، جیا کردنه وه، لیکردنه وه، کهرتکردن) له ریگه ی ئامرازه کانی وهک (چه قۆ، مشار، مقه ست... هتد) هاتوو، له روانگه ی پراگماتیکی شه وه ده شیت به واتای (کۆتایی هیان به بابه تیک یان گفتوگۆیه ک) به کاربیت، رهگه کهشی بریتیه له (بر). له زمانی فارسی شدا (بریدن) به هه مان واتا به کاردیت، وشه که کاتیک له زمانی ئیرانی کۆنه وه هاتوو ته قۆناغی ناوه راست، له زمانی فارسی

ناوه‌پراستدا بزوینی کوتایی له‌ناوچووه، به‌لام پیشه‌که‌ی وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه و چه‌ند شیوه‌یه‌ک چاوگیان لیبه‌ره‌مه‌ینراوه، که دواتر له زمانی فارسی نویدا، که لیکه‌وته‌ی زمانی په‌له‌وی ساسانییه، ته‌نیا یه‌ک شیوه‌یان (بریدن) به‌کاردیت و شیوه‌کانی دیکه له‌ناوچووه.

له زمانی کوردیشدا پیشه‌ی وشه‌که وه‌ک خۆی له ئیرانی کۆنه‌وه هاتووه‌ته ناو زمانی کوردی، له‌گه‌ل /ن/ی چاوگ به‌کاردیت (برین)، واتای پیشه‌که‌ی گۆرانی به‌سه‌ر نه‌هاتووه، به هه‌مان واتا هه‌موو قوناغه میژووییه‌کانی بریوه و هاتووه‌ته قوناغی نویوه. **(3) به‌خشین:** بنه‌په‌ته‌که‌ی ده‌گه‌په‌ته‌وه بۆ زمانی ئیرانی کۆن، له ده‌قه به‌جیماوه‌کانی ئه‌و زمانه‌دا، به‌مشیوه‌یه بووه: *baxša، که له پیشه‌ی -baxš به واتای (دابه‌شکردن، به‌شکردن، که‌رتکردن، ته‌رخانکردن) وه‌رگیراوه. (حسن دوست، محمد، 1395: 420). بنه‌په‌تی وشه‌که له زمانی ئافیس‌تادا بریتیه له: -baxš به واتای (به‌خشین، دابه‌شکردن). (هرن، پاول و هوبشمان، هاینریش، 1394: 75)، (Cheung, Johnny, 2007: 19)، له زمانی په‌له‌ویی ساسانیدا (فارسی قوناغی ناوه‌پراست)، چاوگه‌که بریتیه له: baxtan، په‌گی رانه‌بردوو: -baxš، به واتای (به‌شکردن، که‌رتکردن، به‌ش پیدان). (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 51).

-baxš، له پیشه‌ی -bag، له‌گه‌ل پاشگری /-s/، دروستبووه. (حسن دوست، محمد، 1395: 420)، له‌م حاله‌ته‌دا که پاشگری /-s/ ده‌چپه‌ته سه‌ر په‌گه‌که، ده‌نگی [g] ده‌گۆریت بۆ ده‌نگی [x]، هه‌روه‌ها پاشگری /-s/ ده‌گۆریت بۆ ده‌نگی [š].

له زمانی کوردیدا، (به‌خشین) به واتای (پیدانی شتیک به بی به‌رامبه‌ر، لی‌بووردن، لی‌خۆشبوون، چاو‌پۆشیکردن...هتد) دیت. له زمانی فارسی نویشدا (بخشیدن/بخشودن)، به واتای (لی‌خۆشبوون، ته‌خشانکردن، پیدانی شتیک به بی‌به‌رامبه‌ر، به‌خشین) هاتووه، په‌گی چاوگه‌که‌ش (بخش)ه. ئه‌گه‌ر سه‌رنج‌به‌هین، په‌گی چاوگه‌که له زمانی کوردیدا

(بهخش)ه، فۆرمى وشهكه تاييهتمهنديى زمانى ئيرانى كۆنى پاراستووه، وهك خۆى ماوهتهوه، ريشهى وشهكه گۆرانى بهسهردا نههاتووه، ئهو وشانهى له دهقه بهجيماوهكانى ئهو زمانه بهجيماون، دهريدهخات له قوناغى كۆنى زمانه ئيرانييهكاندا (زمانى ئيرانى كۆن، فارسى كۆن، ئاقيستا) زۆرىك له وشهكان به بزوين كۆتايان هاتووه، بهلام له قوناغى ناوهراست و نويدا، بزوينى كۆتايى وشهكان لهناوچوون، ههروهك لهم نمونهدا دهبينریت، كه بزوينى كۆتايى، له قوناغى ناوهراست و نويشدا نهماوه.

له پرووى واتاييهوه، ئهم وشهيه له قوناغى كۆنى زمانه ئيرانييهكاندا به واتاى (بهشکردن/دابهشکردن) هاتووه، تهنه له زمانى ئاقيستادا ههردوو واتاى (بهخشين و دابهشکردن)ى گهياندووه، له زمانه ئيرانييه نوپيهكانى وهك زمانى كوردى و فارسى واتا بنهپهتيهكهى خۆى لهدهستداوه، واتاى (پيدان و ليخوشبوون)ى وهگرتهوه.

4)بينين/ديتن: ههردووکیان ههمان واتايان ههيه، بهلام له "دو ريشهى جياوازهوه هاتوون"، (منصورى، يدالله، 1384: 125) بهمشيوهيه:

يهكهه: له زمانى هيندوئهوروپيدا ريشهى **dhī-* لهگهڵ *(-dhīā, *dhe|ə)* به واتاى (ديتن، نياگکردن، سهيرکردن) ديت، (Pokorny, Julius, 1959: 243). له زمانى سانسکريتدا: *dhi-* (*diddheti*) بهواتاى (بیرکردنهوه) هاتووه. (Mayrhofer, Manfred, 1965: 45)، (Whitney, William Dwight, 1945: 83)، دواتر له زمانى ئيرانى كۆندا ريشهكهى دهگۆریت بۆ: *dī-* به واتاى (ديتن). (منصورى، يدالله، 1384: 125).

له زمانى ئاقيستادا: ريشهى *-dā(y)* به واتاى (سهيرکردن، سهرنجدان) هاتووه، (Bartholomae, Christian, 1961: 724)، له زمانى فارسى كۆندا: ريشهى *dī-* هاتووه، به واتاى (بينين) ديت، (Kent, Roland G., 1953: 191). له زمانى پهلهوى

ساسانیدا (فارسی ناوه‌پاست): dītan- به واتای (بینین) هاتووه، (Horn, paul, 1893: 132).

ئەو گۆرپانەیی بەسەر ریشەیی ئەم وشەییەدا هاتووه، لە قوناغی کۆن بۆ قوناغە میژووییەکانی دواتر بریتییه لە گۆرانی: $d < dh$ ، ئەم ڕەگە لە زمانی کوردیدا لە چاوگی (دیتن)دا هەیه، بە واتای (بینین، چاوپیکه‌وتن) دیت، هەروەها لە زمانی فارسیشدا بە هەمان واتا لە چاوگی (دیدن)دا هەیه، واتە ئەم دوو چاوگەیی لێبەجێماوه، لە ڕووی واتاشەوه گۆرانی بەسەردا نەهاتووه.

دووهم: ئەم ریشەییە لە زمانی هیندۆ ئەوروپیدا بەمشێوەیە بووه: *uei- بە واتای (شوینکەوتن، ئارەزووکردن) هاتووه، (Pokorny, Julius, 1959: 1123)، لە زمانی سانسکریتدا: ڕەگی -ven(vénati) هاتووه، بە واتای (هەبوونی ئارەزوو، تامەزرۆبوون، بینین)، (Whitney, William Dwight, 1945: 83).. لە زمانی فارسی کۆندا: -vaina هاتووه، لە ریشەیی -vay هاتووه، بە واتای (شوینکەوتن، چاودێریکردن، سەیرکردن، سەرنجدان)، (حسن دوست، محمد، 1395: 577). لە ئاقیستادا: -vaēna بە واتای (بینین) هاتووه، (Bartholomae, Christian, 1961: 1323).

لە پەهلەوی ساسانیدا (فارسی ناوه‌پاست): (-vēn, -vēn-am, -vēn(i)šn, vēnān, vēnastan) هاتوون. (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 64)، (Horn, paul, 1893: 59). لە زمانی پەهلەوی ئەشکانیدا (پارتی): -vēn بە واتای (بینین)، (حسن دوست، محمد، 1395: 577). لە زمانی کوردیدا چاوگی (بینین) بەکار دیت، ڕەگەکشەیی بریتییه لە (بین)، لە زمانی فارسیشدا: ڕەگی ڕانەبردووی چاوگی (دیدن) بریتییه لە (بین)، ئەمەش دەریدەخات، کە هەردوو ڕەگەکە بەشداربوون لە پیکهێنانی (چاوگ و ڕەگی ڕانەبردووی چاوگەکە).

گرنگترین گۆرانه دەنگییەکان لەم ڕەگەدا، لە زمانی هیندوئەوروپیدا، گۆرانی بزویینی لیکدراوی ei، بۆ [e] لە زمانی سانسکریتدا، ai لە زمانی فارسی کۆندا، aē لە زمانی ئاقیستادا، (کنت، رولاندگ، 1391: 119)، پاشان لە زمانەکانی قۆناغی ناوەراست و نوێشدا بوو بو [ē]، هەروەها [u] هیندوئەوروپی گۆرانی بەسەردا هاتوو و لە زمانە ئێرانییەکانی قۆناغی کۆن و ناوەراستدا بوو بە [v]، کە دواتر لە زمانەکانی کوردی و فارسیدا گۆراون بۆ [b].

واتای ئەم دوو پێشەیه بە درێژایی میژوو هەندیک لە واتاکانی چەمکەکی
لەدەستداوە، واتە لە زمانەکانی کوردی و فارسیدا واتاکانی تەسکبووەتەوه، لەبەرئەوهی
لە قۆناغە میژووبەکاندا کۆمەڵک واتای حیاواری گەیاندووە.

(5) **پرسین:** به واتای (پرسیارکردن، پرسکردن، هه‌والپرسین) به‌کار دیت. ~بڼه‌په‌تی وشه‌که له زمانی هیندوئەوروپیدا، بریتیه له (prk^*)، له‌گه‌ل (perk^* , prek^*)، به واتای (پرسین، ویستن) دیت. (Pokorny, Julius, 1959: 821)، (کنت، رولاندگ، 1391: 642). له زمانی سانسکریتدا وشه‌ی praṣṭum هاتووه، که له پیشه‌ی prach هاتووه، به واتای (پرسین) هاتووه، (رضائی باغ‌بیدی، حسن، 1391: 301).

له زمانی ئیْرانی کۆندا، رَهگی رانه‌بردووی چاوگه‌که (-prsa*)یه، که له رَهگی -prs، به واتای (پرسین، یان پرسیارکردن) هاتوو. (حسن دوست، محمد، 1395: 661). له زمانی فارسی کۆندا -fraθ، به واتای (پرسین، لیئرسینه‌وه، به‌دواداچوون، سزادان) هاتوو. (Kent, Roland G., 1953: 198). له زمانی ئاقیستادا، -fras به واتای (پرسیارکردن) به‌کارهاتوو، (Jackson, A.v.w, 2014: 81).

له زمانی فارسی ناوه‌راستدا (په‌له‌وی ساسانی)، pursīdan هاتووه، که ره‌گی رانه‌بردوو‌ه‌که‌ی بریتیه له purs- به واتای (پرس‌یارکردن). (مکنزی، دیوید نیل، 1390:

127). له زمانى كوردیدا (پرسین)، له زمانى فارسیشدا (پرسیدن) به‌کار دیت، په‌گى رانه‌بردووى ئه‌م چاوگه‌ش (پرس)ه.

گرنگترین گۆرانه ده‌نگییه‌کان له‌م وشه‌دا، بریتییه له‌ گۆرانی [p]ی هیندوئه‌وروپی له‌ زمانه‌کانی فارسی کۆن و ئافیشتا گۆراوه‌ بۆ ده‌نگی [f]، که‌ دواتر له‌ قۆناغه‌کانی ناوه‌راست و نوێ [p] ماوه‌ته‌وه‌. له‌ زمانى فارسی کۆن و ئافیشتا [r] < ar، پاشان له‌ زمانى فارسی ناوه‌راست و فارسی نویدا بووه‌ به‌ ur، به‌لام له‌ زمانى کوردیدا گۆراوه‌ بۆ ir. هه‌روه‌ها [k̂]ی هیندوئه‌وروپی له‌ زمانى ئافیشتا گۆراوه‌ بۆ [θ]، له‌ زمانى فارسی کۆندا گۆراوه‌ بۆ [s]، له‌ زمانى په‌له‌وى ساسانییدا (که‌ لیکه‌وته‌ی زمانى فارسی کۆنه‌) به‌ده‌نگی [s] ماوه‌ته‌وه‌، له‌ زمانى کوردی و فارسی نویشدا به‌ هه‌مان شیوه‌ ماوه‌ته‌وه‌.

واتای وشه‌که‌، له‌ قۆناغى کۆندا واتاکه‌ی فراوانتر بووه‌، له‌ قۆناغى ئیشتا و اتاکه‌ی ته‌سکبووه‌ته‌وه‌.

6) پۆشین: به‌ واتای (له‌به‌رکردن، جل له‌به‌رکردن، چاوپۆشى و جوړیک له‌ شارندنه‌وه‌ بۆ نمونه‌: تاوانه‌که‌ی بۆ پۆشى) دیت. په‌گى رانه‌بردووى وشه‌که‌ له‌ زمانى ئیرانى کۆندا -pauša*، له‌ پیشه‌ی -pau-š به‌واتای (پۆشین) به‌کارهاتووه‌. (حسن دوست، محمد، 1395: 748)، وشه‌که‌ له‌ زمانه‌کانى قۆناغى کۆندا له‌ ناوچوه‌ و نادیاره‌، به‌لام له‌ زمانى فارسی ناوه‌راستدا (په‌له‌وى ساسانى)، چاوگی pōšīdan به‌کارهاتووه‌، که‌ په‌گى رانه‌بردووه‌که‌ی (-pōš)ه، به‌ واتای (پۆشین) هاتووه‌، (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 126).

له‌ زمانى کوردیدا (پۆشین) به‌کار دیت، به‌ واتای (پۆشینى جل و به‌رگ). له‌ زمانى فارسی نویشدا (پوشیدن) به‌ واتای (پۆشین، جل له‌به‌رکردن) به‌کار دیت. چه‌ند

گۆرانیکی دهنگی له م وشه دا بهرچاوده که ویت، ئه ویش گۆرانی بزویینی لیکدراوی زمانی ئیرانی کونه بۆ بزویینی ساده له قوناغی ناوهراستدا، $au < \bar{o}$ ، که له زمانی کوردیدا هه به $\bar{o}$ ماوه ته وه، به لام له زمانی فارسیدا گۆراوه بۆ u ، ههروه ها بزویینی کوتایی وشه که له زمانی ئیرانی کوندا له ناوچوو، واته له قوناغی ناوهراست و نویدا نه ماوه ته وه، له پرووی واتاوه وشه که وهک خوی ماوه ته وه و به هه مان واتای دیرینی به کار دیت.

7) پیکه نین/که نین/پیکه نین/خه نین: له زمانی سانسکریتدا: $kakh-(kákhati)$ ، به واتای (پیکه نین) هاتوو. (Mayrhofer, Manfred, 1965: 136)، له ئیرانی کوندا: $xand-a^*$ ، که له ریشه ی $xand^*$ به واتای (پیکه نین) وهرگیراوه، (منصوری، یدالله، 1384: 501)، (Horn, paul, 1893: 109)، له فارسی ناوهراستدا (پهله وی ساسانی): $xandīdan/xandītan$ ، رهگی رانه بردووی $xand-$ به واتای (پیکه نین) هاتوو. (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 218)، (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 163).

له پهله وی ئه شکانیدا: $xand-$ به واتای (پیکه نین) به کارهاتوو. (رضائی باغ بیدی، حسن، 1388: 209). له زمانی کوردیدا چاوهکی (که نین/پیکه نین)، له فارسیشدا (خندیدن)، رهگی رانه بردووی (خند) به کار دیت.

گرنگترین گۆرانه دهنگیهکانی ئه م چاوهکی: گۆرانی $[x]$ ی ئیرانی کونه بۆ $[k]$ له زمانی کوردیدا، ههروه ها له ناوچوونی $[d]$ کوتایی ریشه که، به مشیوهیه له زمانی کوردیدا (که ن/خه ن) ماوه ته وه، که له گه ل پیشگری /پـ-، پاشگری /-ین/ به کار دیت، هه ندیکجاریش له هه ندیک جوگرافیای زمانی کوردیدا به بی پیشگریش (که نین/خه نین) به کار دیت، به لام له زمانی فارسیدا ریشه ی وشه که وهک خوی ماوه ته وه، له پرووی واتاشه وه گۆرانی به سه ر نه هاتوو.

(8) تاشین: به ئەگەریکی زۆرەووە لە ئێرانی کۆندا (*trāša-) بەکارهاتوو، لە پێشەى *traš- بە واتای (برین) هاتوو. (حسن دوست، محمد، 1395: 848)، لە زمانی ئاقیستادا ئاوەلناوی taršvah- بە واتای (داهینەر، تاشەر، دروستکەر) بەکارهاتوو، کە لە پێشەى tarš- دروستبوو، بە بۆچوونی (بارتلۆم)، پێشەکە لە تیکەلبوونی هەردوو پێشەى taš- بە واتای (برین و کەرتکردن)، لەگەڵ پێشەى θwarəs- بە واتای (برین)، هاتۆتە ئاراو، (Bartholomae, Christian, 1961: 644).

لە زمانی فارسی ناوەراستدا (پەهلەوی ساسانی)، چاوی tāsīdan هاتوو، بە واتای (برین، تاشین، دروستکردن / سازکردن) هاتوو، پەگی رانەبردوووەکەى بریتییە لە -tāš. (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 146). لە زمانی کوردیدا (تاشین) بەکار دێت، بە واتای (لابردن یان برینی موی سەر یان لەش، سازکردنی شتیکی ناپاست)⁷، لەم روانگەیهوه پەندیکی پیشینانیش هەیه، بریتییە لە (لە نه تاش دهیتاشیت)، کە بە واتای دروستکردن و سازکردنی شتیکی نهخواراو و ناپاسته. لە زمانی فارسی نویدا، (تراشیدن) بە واتای (تاشین، لابردنی موی سەر یان لەش، سازکردنی شتیکی نهخواراو و ناپاست)، بەکار دێت.

لە زمانی ئێرانی کۆندا فۆنیمەکانی /ar/ < /ra/ پاشان لە زمانی فارسی ناوەراستدا [r] تیاچوو، پێشەکە بوو بە -tāš، لە زمانی فارسی نوێ و کوردیشدا بەهەمانشیوه ماوهتهوه، واتای پێشەکەش وەک خۆی ماوهتهوه.

(9) تەنین: بنەرەتی وشەکە لە هیندوئەوروپیدا: پێشەى *ten-، بە واتای (کێشان/راکێشان، توندکردن) هاتوو، (منصوری، یدالله، 1384: 412)، لە سانسکریتدا: پێشەى tan- (tanóti) هاتوو، واتای (تەنین، کێشان) گەیانوو، (Whitney, William)

⁷ چونکە زمان بە پێی بەکارهێنان و کات و ئەو شوێنەى تێیدا بەکار دێت، یان ئەو کەسەى کە ئاراستەى دەکێت، واتە بە پێی دەورووبەر گۆرانی بەسەردا دێت و واتای جیاواز وەرەگرێت. (حەمەد، شیروان حسین و طاهر، شهاب طیب، 2013: 2)

Dwight, 1945: 66). له زمانى ئيرانى كوند: *tanu-، له ريشهى tan- و پاشگرى /-u/ دروستبووه، كه ريشهى وشهكه واتاى (تهنين، چنين)ى گهياندووه. (حسن دوست، محمد، 1395: 908)، له زمانى ئاقيستادا: tan-، به واتاى (راكيشان، بلاوكرندنهوه/ئاوهلا كردن) ديت، له گهل پيشگرى /-us/ به واتاى (بهزكرندنهوه، ههلدان) ديت، به لام له گهل پيشگرى /-pairi/ به واتاى (دورخستنهوه) هاتووه، (Bartholomae, Christian, 1961: 633).

له فارسى ناوهراستدا (پهلهوى ساسانى): tadan هاتووه، رهگى رانهبردوى چاوگهكه برىتييه له: tan- به واتاى (تهنين)، (MacKenzie, D.N, 1986: 81). له زمانى كوردیدا چاوگى (تهنين) بهكار ديت، كه رهگهكهى برىتييه له (تهن)، به واتاى (چنين و تيهه لكيشان) (خال، شيخ محمهد، 2005: 112). له فارسى نويدا: چاوگى (تنيدن) بهكار ديت، كه واتاى (تهنينهوه، چنينهوه، هوندنهوه) ديت، (روحانى، ماجد مردوخ، 1390: 226). له ريشهى ئەم وشهيهدا دهنگى [e]ى هيندوئه وروپى گوراوه بو [a]، ريشهكه بووه به tan- به بى هيچ گورانىكى ديكه سه رجه م قوناغه ميژووييه كانى بريوه، واتاكهشى به هه مانشيوه گورانىكى نهوتوى به سهردا نه هاتووه، بهلكو هه ريهك له واتاكاني له قوناغه ميژووييه كاندا واتاى هه مان چه مكي (تهنين) دهگيه نن.

10) توانين: له زمانى سانسكريددا به چهند شيوهيهك هاتووه: távas- به واتاى (هيز و توانا)، túmra- به واتاى (بههيز، به دهسه لات)، turá- به واتاى (بههيز، به توانا)، tav- (tavīti) به واتاى (بههيزبوون، هه بوونى دهسه لات) هاتوون (حسن دوست، محمد، 1395: 911). ريشهى tav- له هيندوئه وروپيهوه وهرگيراوه و برىتييه له -teu(ə)*، له گهل (-tēu، *tēu، *tū-، *tu-، *tūō) به واتاى (فووتيكردن، گه وره بوون، زيادبوون، ئاوسان) بهكارهاتوون. (Pokorny, Julius, 1959: 1080)، ريشهى ئاقيستايى وشهكه برىتييه له (-tav)، به واتاى (توانين، هه بوونى دهسه لات)، (هرن، پاول و هوبشمان، هاينريش، 1394: 157).

له فارسی کۆندا tauman- به کارهاتوو، ناوه و به واتای (هیز و توانا)، که له پیشهی tav- به واتای (بههیزبوون) هاتوو، (کنت، رولاندگ، 1391: 598)، ههروهها به شیوهی ئاوهلناو، وشهی tunuvant- به واتای (توانا) به کارهاتوو، (سه رچاوهی پیشوو: 602). له فارسی ناوه پراستدا (پهلهوی ساسانی)، رهگی رابردوو که ی بریتیه له tuvānist- که له وشهی tuwān به واتای (هیز و توانا)، له گهڵ پاشگری /-ist/ دروستبووه، وشه که له پیشهی tav- هاتوو، به واتای (بههیزبوون، به توانابوون)، (Horn, Paul, 1893: 89)، (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 196).

له زمانی کوردیدا (توانین) به کاردیت، به واتای (بوونی هیز و دهسهلات، توانای ئەنجامدانی کاریک) دیت، له زمانی فارسی نویدا (توانستن) به واتای (توانین و توانای ئەنجامدانی کاریک) به کاردیت.

گۆرانه دهنگیهکانی پیشهی وشه که، بهمشیهیه: (eu) ی هیندو ئهروپی، له زمانی فارسی کۆندا گۆراوه بۆ (au)، له زمانی ئافیسناشدا گۆراوه بۆ (av)، پیشه که له قوناغی کۆندا پاشگر وهردهگریت، دواتر له قوناغه میژووویهکانی دواتر دا ههندیک له فۆنیمهکانی پاشگره که تیا ئهچیت، له زمانی کوردیدا رهگی (توان)، له زمانی فارسیشدا (توان tavān) دهمینیتهوه.

واتای وشه که له زمانی هیندو ئهروپییدا واتایهکی جیاوازی ههبووه، له قوناغی دواتر دا و له زمانهکانی سانسکریت و زمانه ئیرانییه کۆنهکاندا، واتاکه ی به تهواوی گۆرانی به سهردا هاتوو، ئەم واتا نوێیهش به بی هیچ گۆرانی هاتوو ته قوناغی ناوه پراست و نوێی زمانه ئیرانییهکان.

11) جنین/ههجنین: له ئیرانی کۆندا رهگی رابردووی چاوه که بریتیه له: *ham-čīta-، رهگی رانه بردوو که ی: *ham-čīnu-، که له پیشگری /ham-/ و (čīta-) و (čīnu) پیکهاتوون، وهرگیراوه له پیشهی kay-/čī- که به واتای (جیاکردنهوه) دیت، له گهڵ

پیشگره‌که‌یا واتاکه‌ی ده‌بیت به (کۆکردنه‌وه، خستنه‌سه‌ریه‌ک، ته‌پاندن)، (حسن دوست، محمد، 1395: 285).

له زمانی ئافیس‌تادا: ham+kay- به واتای (کۆکردنه‌وه) دیت، له‌گه‌ل پیشگری /vī-/ واتای (جیاکردنه‌وه، به‌شکردن) گه‌یاندووه، (Bartholomae, Christian, 1961: 441)، له زمانی فارسی کوندا ham+čay- *، به واتای (خستنه‌سه‌ریه‌ک، کۆکردنه‌وه) دیت، (هرن، پاول و هوبشمان، هاینریش، 1394: 47)، له زمانی په‌له‌وی ئه‌شکانیدا (پارتی)، hanjīn- به واتای (هه‌نجین)، (Durkin-Meisterernst, Desmond, 2004: 181).

له زمانی کوردیشدا، (جنین، هه‌نجین)، واتای (وردکردنی شت) ده‌گه‌یه‌نیت، په‌گه‌که‌شی بریتیه له (جن/هه‌نجن). له فارسی نویشدا: (انجیدن)، په‌گه‌که‌شی (انجین)ه، به واتای (ورد ورد کردن، هه‌نجین) دیت. ریشه‌ی ئه‌م وشه‌یه له زمانی ئیرانی کوندا، پاش ئه‌وه‌ی پیشگر و پاشگر ده‌چیته‌سه‌ری، له قوناغی دواتردا پیشگری /ham-/ ده‌گۆریت بۆ /han-/، پاشگره‌که‌ش ته‌نها [n] ده‌مینیته‌وه، هه‌روه‌ها ده‌نگی [č] < [j]، هه‌ر به‌مشیه‌یه‌ش هاتووه‌ته‌ ناو زمانه‌کانی کوردی و فارسییه‌وه، هه‌روه‌ها پیشبینی ده‌کریت له‌گه‌ل چاوگی (جنین) هاو‌پیشه‌بن.

واتای چاوگه‌که‌ گۆرانیکی زۆری به‌سه‌ردا هاتووه، له قوناغی کوندا به واتای (کۆکردنه‌وه) هاتووه، به‌لام له زمانه ئیرانییه نواییه‌کانی وه‌ک زمانی کوردی و فارسی، به واتای (وردکردنی شتیک) دیت.

12) چنن: ریشه‌ی وشه‌که له زمانی هیندوئه‌وروپیدا بریتیه له: *kuei- به واتای (چنن، خستنه‌سه‌ریه‌ک) دیت، (Pokorny, Julius, 1959: 637). له زمانی سانسکریتدا cetum هاتووه، به واتای (کۆکردنه‌وه)، له ریشه‌ی ci وه‌رگیراوه، که به واتای (چنن، دروستکردن، کۆکردنه‌وه) دیت. (رضائی باغ‌بیدی، حسن، 1391: 284)، له زمانی ئیرانی کوندا ریشه‌ی īč- یان kay- به واتای (کۆکردنه‌وه، خستنه‌سه‌ریه‌ک، تۆپه‌ل کردن)

هاتوو، پيشبينى دهكرىت رهگى رابردووى چاوگهكه -čīta* و ههروهه رهگى رانهبردووى -čīnu* بووييت، (حسن دوست، محمد، 1395: 1070-1071).

له زمانى ئاقيستادا ريشهى -kay به واتاي (ههلبژاردن، جياكردنهوه) ديت، لهگهه پيشگري ham واتاكهه دهبيتته (كوكردنهوه، خستنهسهرهكه). (Bartholomae, Christian, 1961: 441) ههروهه له زمانهه وشهه (-čay) لهگهه ئامرازى (fra) به واتاي كوكردنهوه بهكارهاتوو. (هرن، پاول و هوبشمان، هاينريش، 1394: 181). له زمانى پهلهوى ئهشكانيدا (پارتى)، -cyn/īcn به واتاي كوكردنهوه، چنين هاتوو، (رضائى باغ بيدى، حسن، 1388: 181)، (Meisterernts, Desmond Durkin, 2004: 132).

له زمانى فارسى ناوهراستدا (پهلهوى ساسانى) čīdan هاتوو، رهگى رانهبردوو وشهكه برىتييه له -čīn به واتاي كوكردنهوه، خستنهسهرهكه. (MacKenzie, D.N, 1986: 22) له زمانى كوردیدا (چنين) به واتاي خستنهسهرهكه شتهكان، تهنين، پرينهوهه بهرى دار، دروينهكردن، بژاركردن، لهسهرهكه دانان، (ههژار، 1369: 218). له زمانى فارسى نويدا، چاوگى (چیدن) بهكارديت، رهگى رابردووى (چيد)، رهگى رانهبردووى (چين)، به واتاي (پرينهوهه بهرى دار، چنين، بژاركردن، خستنهسهرهكه، دان ههلگرتنهوهه پهلهوهه لهسهر زهوى، ئامادهكردن و ريخستن) برهانه: (عهبدوللا پور، ههژير، 2008: 486).

گوپانه دهنگيهكانى ئهم چاوگه برىتين له: [ku] ى هيندوئهوروپى گوپاوه بو [č/k]، له قوناغى ناوهراست و نويشدا هه به دهنگى [č] ماوهتهوه، [ei] ى هيندوئهوروپى له قوناغى كۆنى زمانه ئيرانييهكاندا گوپاوه بو [ay]/[ai]، دواتر له قوناغى ناوهراست دهبيت به [ī]، كه له زمانى كوردى و فارسيشدا وهك خوى ماوهتهوه.

ریشهى وشهكه له قوناغى كۆنى زمانه ئيرانييهكاندا دهبيتته -čī، دواتر پاشگري /-nau/ دهچيتهسهر (كه پاشگري دروستكردنى رهگى رانهبردوو، (منصورى،

یدالله، 1384: 106)، که له قوناغه میژووویهکانی دواتردا، تهنه $\check{c}\bar{i}n$ - دهمینیتوهه، به ههمانشیتوه رهگی رابردووی چاوگهکesh به یارمهتی پاشگری $/-ta/$ لهگهل ریشهی وشهکه دروستبووه، که له قوناغی ناوهراستدا بزوینی کوتایی پاشگرهکه تیاچووه، پاشان دهنگی $[d] < [t]$ ، رهگی رابردووی $\check{c}\bar{i}d$ ماوهتهوه. واتاکهشی گورانی بهسهردا نههاتووه.

13) دزین: له ئیرانی کوندا: $du\check{z}-d\bar{a}$ ، که ئاوهلناوه، به واتای (نیازخراب، بیرکردنهوهی خراب) دیت، به ئهگهریکی زورهوه، له ریشهی $d\bar{a}$ به واتای (بیرکردنهوه، خهیاکردن) هاتووه، (منصوری، یدالله، 1384: 138). له ئاقیستادا ئاوهلناوی $du\check{z}-d\bar{a}(y)$ هاتووه، به واتای (رهشبین، نیازپیس، بیر خراب، بی ئاوهز) هاتووه، (Bartholomae, Christian, 1961: 757)، له فارسی ناوهراستدا (پههلهوی ساسانی): $duz\bar{i}dan$ هاتووه، رهگی رانهبردووی چاوگهکه بریتییه له: $duz-$ به واتای (دزین)، (MacKenzie, D.N, 1986: 29). له زمانی کوردیدا (دزین)، که رهگهکهی (دز) بهکار دیت، فارسی نویدا (دزدیدن)، رهگی رانهبردووی (دز) بهکاردهینریت.

گرنترین گورانه دهنگیهکان لهم چاوگهودا بریتییه له گورانی دهنگی دووهمی وشهکه، که $[u]$ ه، که له زوربهی زمانهکانی قوناغی ناوهراست و نویدا وهک خوی ماوهتهوه، بهلام له زمانی کوردیدا گوراوه بو بزروکه (dizin)، ههروهها دهنگی $[z] < [\check{z}]$ ، بزوینی کوتایی له زمانی ئیرانی کوندا لهناوچووه. واتای وشهکه له قوناغی کونی زمانه ئیرانییهکاندا واتایهکی جیاوازی ههیه، بهلام دهتوانریت درک بهوه بکریت، که واتاکهی له قوناغی کوندا واتایهکی نه رینییه و هاوشیتوهی واتا نه رینییهکهیهتی له قوناغی ئیستادا.

14) دورین: به واتای (بهستنهوهی دوو شت پیکهوه) دیت.

بنه‌رەتی ئەم وشەیه له ئێرانی کۆندا: ریشەیی (dauk-/dauč)ه، که له (deuk-) ی هیندوئەوروپییه‌وه وەرگیراوه، به واتای (پراکیشان) هاتوو، (حسن دوست، محمد، 1395: 2429)، له فارسی ناوه‌راستدا (په‌له‌وی ساسانی)، dōxtan، به واتای (دورین) هاتوو، که ره‌گی رانه‌بردووی چاوگه‌که بریتیه له: dōz- (Mackenzie, D.N, 1986: 27).

له زمانی کوردیدا: چاوگی (دورین) هه‌یه، که ره‌گه‌که‌ی (دور)ه، له فارسی نوێشدا (دوختن) به‌کارده‌یێتی، که ره‌گه‌که‌ی (دوز)ه.

گۆرانه ده‌نگیه‌کانی ئەم چاوگه بریتین له: eu هیندوئەوروپی له زمانی ئێرانی کۆندا گۆراوه بۆ au، که دواتر له زمانی فارسی ناوه‌راستدا گۆراوه بۆ [ō]، هه‌روه‌ها (دوختن)ی فارسی به‌مشێوه‌یه دروستبووه، ریشەیی وشەکه (dauk-) له زمانی ئێرانی کۆندا پاشگری /-ta/ بۆ زیاد ده‌کری، له‌به‌رئه‌وه‌ی [k] له پیش [t]ه‌وه هاتوو، گۆراوه بۆ [x]، پاشان له زمانی فارسی ناوه‌راستدا پاشگری /-an/ خراوته‌سه‌ر، به‌مشێوه‌یه له زمانی فارسی نوێشدا، ماوه‌ته‌وه. ره‌گی رانه‌بردووی وشەکه‌ش dōz، له ریشەیی (dauk-) له‌گه‌ل پاشگری /-a/، که [k] له زمانی ئێرانی کۆندا ده‌گۆریت بۆ [č]، پاشان له‌به‌رئه‌وه‌ی ده‌نگی [č] ده‌که‌ویته‌ دوا‌ی ده‌نگی بزوینه‌وه له زمانی فارسی ناوه‌راستدا ده‌گۆریت بۆ [z]، (حسن دوست، محمد، 1395: یک صد و بیست)، به‌مشێوه‌یه ره‌گی رانه‌بردووی وشەکه ده‌بیت به (دوز)، به‌لام له زمانی کوردیدا له‌بری [z] ده‌نگی [r] هاتوو. له‌پووی واتاوه له زمانی هیندوئەوروپیدا واتایه‌کی جیاوازی هه‌بووه، به‌لام له قوناغه می‌ژووویه‌کانی دواتردا به واتای (دورین) دیت و نه‌گۆراوه.

15) دۆشین: ریشەیی وشەکه له زمانی هیندوئەوروپیدا، بریتیه له: -dheugh* به واتای (دۆشین، ده‌ستلێدان، گۆشین، گرتن) هاتوو، (Pokorny, Julius, 1959: 271)، له زمانی سانسکریتدا ریشەیی-duh (dógdhi) به واتای (دۆشین، گۆشین، شیردان، ده‌رهێنان)

دیت، (Mayrhofer, Manfred, □ 1965: 66)، به لام له زمانی ئیرانی کوندا: *dauxta، له ریشهی -daug/-dauk به واتای (دوشین)، له گه‌ل پاشگری /-ta/ هاتوو، (منصوری، یدالله، 1384: 129).

له زمانی فارسی کوندا، ریشهی -daug*، به واتای (دوشین، گوشین) دیت، هه‌روه‌ها ئەم ریشه له وشه‌ی -hamdugā به‌کارهاتوو، که واتای (به‌لگه‌نامه، پرسیاکان) گه‌یاندوو، (Kent, Roland G., 1953: 213). له فارسی ناوه‌راستدا (په‌له‌وی ساسانی)، dōxtan هاتوو، ره‌گی رانه‌بردوو‌ه‌که‌ی بریتیه له: -dōxš، به لام ره‌گی رابردوو‌ی چاوگه‌که به‌مشپوهیه: -dōšīd، (MacKenzie, D.N, 1986: 27).

له په‌له‌وی ئەشکانیدا (پارتی)، وشه‌ی (duxš) له هه‌مان ریشه‌وه دروستبووه، به واتای (کچ/ئافره‌تیک، که ه‌اوسه‌رگیری نه‌کردبیت) دیت. (منصوری، یدالله، 1384: 129)، له زمانی کوردیدا (دوشین) به‌کاردیت، به واتای ده‌ره‌یتانی شیر له گوانی شیردار، (خال، شیخ محهمه‌د، 2005: 191)، که ره‌گه‌که‌ی بریتیه له (دوش)، له زمانی فارسیشدا: (دوشیدن) به‌کاردیت.

گۆرانه ده‌نگیه‌کان ئەم وشه‌یه، گۆرانی $d < dh$ ، هه‌روه‌ها eu هیندۆئه‌وروپی له زمانی فارسی کوندا گۆراوه‌ بۆ au ، له زمانی ئافیس‌تاشدا بووه به ao ، پاشان له زمانه‌کانی فارسی ناوه‌راستدا گۆراوه‌ بۆ $[ō]$ ، پاشان له زمانی فارسی نویدا بووه به $[ū]$ ، له زمانی کوردیشدا $[ō]$ ماوه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها gh هیندۆئه‌وروپی له زمانی فارسی کوندا گۆراوه‌ بۆ $[g]$ ، پاشان له زمانی فارسی ناوه‌راستدا پاش ئەوه‌ی پاشگری /-ta/ بۆ زیاد ئەکریت، $[g]$ له پیش $[t]$ ، ده‌گۆریت بۆ ده‌نگی $[x]$ ، (منصوری، یدالله، 1384: 129)، به‌مشپوهیه ره‌گی رابردوو‌ی وشه‌که له زمانی فارسی ناوه‌راستدا ده‌بیت به -dōxt، هه‌روه‌ها ره‌گی رانه‌بردوو‌ه‌که‌شی به‌مشپوهیه دروستبووه، ریشه‌ی وشه‌که له‌گه‌ل پاشگری /-š/ که به‌ه‌وی ئەم پاشگروه $[g]$ له پیش $[š]$ ، ده‌گۆریت بۆ ده‌نگی

[X]، " (سەرچاوهی پیشوو: 129)، دواتر دهنگی [x] له ناودهچیت، په گي رانه بردووی وشه که له زمانی فارسی ناوه پاستدا دهیت به -dōš، هه ر ئه م په گه دیته ناو زمانی کوردی و فارسی نویوه.

له پرووی واتاوه ریشهی وشه که له قوناغی کوندا کومه لیک واتای زیاتری گه یاندووه، پاشان له قوناغه کانی دواتردا واتاکه ی ته سک بووه ته وه.

(16) زانین: ریشهی وشه که له زمانی هیندوئه وروپیدا بریتیه له -gen*⁸² به واتای (زانین، ناسین، په ییردن) هاتووه، (Pokorny, Julius, 1959: 376).

له زمانی سانسکریتدا، jānāti هاتووه به واتای (زانین، درک کردن) هاتووه. (Mayrhofer, Manfred, 1965: 429). که له په گي -jan وه رگراوه، (هرن، پاول و هوبشمان، هاینریش، 1394: 211).

ریشهی وشه که له زمانی ئیرانی کوندا -žan، له زمانی ئافیسیتادا -zan بووه، به هه مان واتای (زانین) به کارهاتووه. (سەرچاوهی پیشوو: 211)، له فارسی کوندا -dānā* له ریشهی -dan دروستبووه، که واتای (زانین) ده گه یه نیت، (حسن دوست، محمد، 1395: 1255).

له فارسی ناوه پاستدا (په هلهوی ساسانی)، dānistan، به کارهاتووه، که په گي رانه بردووه که ی برتیه له -dān واتای (زانین) ده گه یه نیت. (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 61). له په هلهوی ئه شکانیدا (پارتی)، -zān به واتای (زانین)، به کارهاتووه، (Durkin- Meistererns, Desmond, 2004: 379) له زمانی کوردیدا چاوه گي (زانین)، که په گه که ی بریتیه له (زان)، له زمانی فارسیشدا (دانستن) به کار دیت، په گي رانه بردووه که ی بریتیه له (دان).

⁸ له زمانه ئیرانییه کونه کاندای ریشهی هاوشیوه هه بووه، هه ر بویه شاره زایان ژماره یان داناوه بۆ ریشه کان.

گرنگترین گۆرانه دهنگییهکانی ئەم چاوگه: گۆرانی [g̃] ی هیندوئەوروپی له زمانی ئافیسیتادا بۆ [z]، له زمانی فارسیی کۆندا بۆ [d] گۆراره. پاشان له زمانی فارسی ناوهراست (پهلهوی ساسانی) هه به دهنگی [d] ماوهتهوه (بهوپییهی که ئەم زمانه لیکهوتە ی زمانی فارسی کۆنه)، له زمانی پهلهوی ئەشکانیدا (پارتی) گۆراره بۆ دهنگی [z]، له زمانی فارسی نوێشدا [d]، له زمانی کوردیشدا گۆراره بۆ [z]. ههروهها [e] ی هیندوئەوروپی له زمانه ئێرانییهکاندا گۆراره بۆ [a]، بهلام واتای وشهکه گۆرانی بهسهردا نههاتوه.

17) زایین: وشهکه له هیندوئەوروپیدا -gen*¹ به واتای (بهدهیتان، بهرههههیتان)، له زمانی لاتینیشدا gignō بهکارهاتوه به هه مان واتای (بهرههههیتان و هیتانهبوون)، (Pokorny, Julius, 1959: 373) له زمانی سانسکریتدا، ریشهی -jan له وشهکانی jā (jāyate, jānati)، به واتای (لهدایکبوون، زایین، هیتانهبوون) هاتوه، (Whitney, William Dwight, 1945: 52).

له ئێرانی کۆندا، -zāta* که له ریشهی zā (ریشهی zā شیوهیهکی لاوازی ریشهی (zan) ه)، لهگهڵ پاشگری /-ta/ (zā-ta)، ههروهها لهگهڵ پاشگری /-ya/ (zā-ya)، رهگی رابردوو و رانهبردووی چاوگهکه بهرههههاتوه، که له قوناغی ناوهراست و نوێشدا به ههندیک گۆرانی دهنگییهوه ماوهتهوه، (منصوری، یدالله، 1384: 524).

له زمانی ئافیسیتادا رهگی رانهبردووی -zan¹ به واتای (لهدایکبوون، بهرههههیتان) (واتایهکی ئهزینی ههبووه، به واتای لهدایکبوونی بونهوهره ئههوراییهکان) بهکارهاتوه، رهگی رابردووی -zāta/-zānta² هاتوه، (Bartholomae, Christian, 1961: 1657-1658). له فارسی ناوهراستدا (پهلهوی ساسانی)، zādan/zātan هاتوه، که رهگی رانهبردووی وشهکه بریتییه له -zāy به واتای (زایین، لهدایکبوون)، (Nyberg,

(MacKenzie, D.N, 1986: 97), (Henrik Samuel, 1974: 230), له پهلهوی ئهشکانیدا

(پارتی)، zādan, zāy به واتای (زایین) هاتوو، (حسن دوست، محمد، 1395: 1525).

له زمانی کوردیدا (زایین)، پهگی وشهکه (زئ)یه، به واتای (منالَبوون، بیچووهِیتان، هیتانهبوون)، له زمانی فارسیشدا (زاییدن) به هه مان واتا به کاردیت، که پهگی رانه بردووهِهکی (زای)یه، به واتای (له دایکبوون، هیتانه دنیا).

گۆرانه دهنگییهکانی ئەم ریشهیه بریتیه له: گۆرانی [g̃] ی هیندوئه وروپی له زمانی ئاقیستادا بۆ [z]، له قوناغی ناوهراست و نویشدا به هه مان دهنگی [z] ماوهتهوه. دهنگی [e] ی هیندوئه وروپی له زمانه ئیرانییهکاندا گۆراوه بۆ [a]. پهگی وشهکه له زمانهکانی کوردی و فارسیدا، بهجیماوی (zā-ya) ی قوناغی کۆنی زمانه ئیرانییهکانه که بهمشیهیه دروست بووه: شیوهی لاوازی (-zā) پهگهکه و پاشگری /-ya/ که له قوناغه میژووویهکانی دواتردا بزوینی کوتایی له ناوچوو، تهنها zāy ماوهتهوه، له زماي کوردیشدا بیجگه له له ناوچوونی بزوینی کوتایی، āy < ē، واتای ریشهکه تا رادهیهک به هه مان چه مک به کاردیت و گۆرانیکی ئهوتوی به سهردا نه هاتوو.

18) زهین: ریشهی ئەم وشهیه له زمانی هیندوئه وروپییه وه سهراچاوهی گرتوو، که وشه (-guhen*) ه، که واتای (لیدان، کوتان، زیان پیگه یاندن) ی ههیه، به لام له زمانی ئیرانی کۆندا پیشبینی دهکریت پهگی رانه بردووی وشهکه بهمشیهیه بووبیت: -jan، له ریشهی -jan به واتای (لیدان) وهرگیراوه، پهگی رابردووهِهکی بریتیه له: -ja-ta*، که -ja شیوهیهکی دیکه ی ریشهکهیه، له گهڵ پاشگری /-ta/ دروستبووه، (Pokorny, Julius, 1959: 491-492). له ریشهی -gan به واتای (لیدان، کوشتن) وهرگیراوه، (Horn, paul, 1893: 145). له زمانی سانسکریتدا -han و (hānti) به واتای (کوشتن، لیدان) هاتوو، (Whitney, William Dwight, 1945: 202).

له فارسی کوندا jan- به واتای (لیدان، شکان) هاتوو، له گهڵ پیتشگری /ava- و /ā- واتای کوشتن و له ناوبردن دهگهیه نیت، (Kent, Roland G., 1953: 184). له ئافیسیتادا: ریشهی gan- به واتای (لیدان) به کارهاتوو، (Bartholomae, Christian, 1961: 490).

له فارسی ناوهراستدا (پهلهوی ساسانی)، چاوگی zatan هاتوو، به واتای (لیدان، کوتان، سهركوتکردن) دیت، رهگی رانه بردوو دهکی بریتیه له zan- (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 230). له پهلهوی ئهشکانیدا (پارتی): (žan-) واتای (لیدان) گیاندوو. ههروهها ئهه ریشهیه له وشه (fražan-) یشدا به کارهاتوو، که واتای (برین و کهرتکردن) گیاندوو، (Durkin-Meisterernst, Desmond, 2004: 155, 199). له زمانی کوردیدا چاوگی (ژهنین)، به واتای (موسیکا لیدان، ژهننی مهشکه، داخستنی دهرا و په نجه ره، کردنی شتیک به شتیکدا (نانه که بژهنه به ئاو ده که دا)، ژهنن، ههله پهرین)، (خال، شیخ محمهد، 2005: 249)، رهگه کهی بریتیه له (ژهن). له زمانی فارسیشدا، چاوگی (زدن)، که به واتای (لیدان، پیداکیشان، کوتان، وهشاندن، داکوتان، برین (بانک را زدن)، پیوه دان... هتد) (روحانی، ماجد ماردوخی، 1390: 424)، رهگی رانه بردوو دهکی بریتیه له (زن).

گورانه دهنگیه کان لهه چاوگه دا به مشیوهیه: *gu ی هیندوئه وروپی له زمانی ئیرانی کون گوراه بو [g/], له فارسی ناوهراستدا گوراه بو [z], له پهلهوی ئهشکانیدا (پارتی) بووه به [ž], له زمانی کوردیشدا [ž], له زمانی فارسیشدا [z]. ههروهها [h] ی هیندوئه وروپی له ناوچوو، ههروهها دهنگی [e] < [a]. له پوو واتاو، چاوگه که له قوناغه میژووییه کاندای واتای جوراوجوری گیاندوو، ههریه که له واتایانهش به شیکن له چه مکه کهی، به لام ئهه وشهیه له ئیستای زمانی کوردیدا زیاتر بو چه ند واتایه که به کاردیت، که له قوناغه کانی پیشووتردا به وشیه به کارنه هاتوو،

ههروهه واتاكانی پیشووتری له زمانی ئیستای کوردیدا بهکارنایهن، واته لهم زمانهه واتاکی گۆرانی بهسهردا هاتوو، بهلام له زمانی فارسیدا بهشیک له واتیانهی له کوندا گه یاندوویه تی ئیستاش له و زمانهه هه مان واتا دهگهیه نیت.

19) کرین: ریشهی وشهکه له زمانی هیندوئه وروپیدا (*kūrī-) یان (*kurei-) به واتای (مامه له کردن، کرین) هاتوو، (Pokorny, Julius, 1959: 648). له زمانی سانسکریتدا krīnāti هاتوو، له ریشهی krī- به واتای (کرین) وهگریره، که له گهڵ پیشگری /upa-/ واتای (کرین)، له گهڵ پیشگری /vi-/ واتای (فرۆشتن) گه یاندوو، (رضائی باغ بیدی، حسن، 1391: 279).

له زمانی فارسی ناوه پاستدا (پهلهوی ساسانی) xīdan به واتای (کرین) هاتوو، که پهگی رانه بردوو دهکی xīn- بووه. (MacKenzie, D.N, 1986: 94)، که له ریشهی xī- له گهڵ پاشماوه پاشگری پهگی رانه بردوو ئیرانی کۆن، که له پاشگره که، ته نه /-n/ ماوه ته وه. پهگی رابردوو چاوگه که بریتیه له xīd-، که له ئیرانی کوندا xīta- * بووه، که له xī- به واتای (کرین)، له گهڵ پاشگری /-ta/ دروست بووه، (حسن دوست، محمد، 1395: 1138).

له زمانی کوردیدا چاوگی (کرین)، له زمانی فارسی نویشدا، چاوگی (خریدن) به واتای (کرین) به کار دیت، واتای پراگماتیکی هیه، که به مانای (لایهنگیری کردن له بهرامبه ر پیدانی شتیک) دیت.

گۆرانه دهنگیه کان له م چاوگه دا بریتین له: ku هیندوئه وروپی له زمانی سانسکریتدا گۆراوه بۆ [k]، به لام له زمانه ئیرانییهکانی قوناغی ناوه پاست گۆراوه بۆ [x]، له زمانی فارسی نویشدا هه ر به دهنگی [x] ماوه ته وه، به لام له زمانی کوردیدا [k] هیندوئه وروپی ماوه ته وه. واتاکی گۆرانی بهسهردا نه هاتوو.

(20) له‌رزین/جولان: له ئیرانی کوندا پیشبینی ده‌کریت -rarza* به‌کارهاتبیت، له پیشه‌ی rarz- هاتوو، که واتای (جولان و له‌رزین) ی گه‌یاندوو، (حسن دوست، محمد، 1395: 2518).

له فارسی ناوه‌پاستدا (په‌له‌وی ساسانی) چاوگه‌که بریتیه له: larzīdan، ره‌گی رانه‌بردووی -larz به واتای (له‌رزین) دیت، (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 102). له په‌له‌وی ئەشکانیدا (پارتی)، -larz به واتای (له‌رزین) هاتوو، (رضائی باغ بیدی، حسن، 1388: 191)، (Durkin-Meisterernst, Desmond, 2004: 222).

له زمانی کوردیشدا چاوگی (له‌رزین) به‌کار دیت، ره‌گه‌که‌ی (له‌رز) ه. له فارسی نویشدا: چاوگی (لرزیدن) به‌کار دیت، که ره‌گی رانه‌بردوو ه‌که‌ی بریتیه له (لرز). گورانی ده‌نگی پیشه‌ی ئەم وشه‌یه تهنه‌ها گورانی ده‌نگی $l < r$ ، واتاکه‌شی گورانی به‌سه‌ردا نه‌هاتوو.

21) لیسین (لیسینه‌وه): پیشه‌ی وشه‌که له زمانی هیندوئه‌وروپیدا، (*leigh) هاتوو، که واتای (لیسین، لیسانه‌وه) ی ه‌یه، (Pokorny, Julius, 1959: 668). له زمانی سانسکریتدا: rih-/lih به واتای (لیسین، لیسانه‌وه) هاتوو. (رضائی باغ بیدی، حسن، 1391: 316)، له زمانی ئافیس‌تادا پیشه‌که‌ی به‌مشیه‌یه بووه: -raēz، که واتای (لیسانه‌وه) ی گه‌یاندوو، (Bartholomae, Christian, 1961: 1485).

له زمانی فارسی ناوه‌پاستدا (په‌له‌وی ساسانی): ره‌گی رانه‌بردووی چاوگه‌که (lē-)، که له ئیرانی کوندا (-raiz) بووه، به واتای (لیسانه‌وه). (منصوری، یدالله، 1384: 236). له زمانی کوردیدا، (لیسان، لیسین، لیسانه‌وه)، ره‌گی (لیس) به‌کار دیت، له فارسی نویدا، (لیسیدن، لیس زدن) به‌کار ده‌هینریت.

گۆرانه دهنگییه بهرچاوهکان له م چاوگه‌دا بریتییه له: دهنگی [l] ی هیندوئه‌وروپی له قوناغی کونی زمانه ئیرانییه‌کاندا گۆراوه بۆ [r]، دواتر له قوناغی ناوه‌راست و نویدا دیسان ده‌بیته‌وه به دهنگی [l]، هه‌روه‌ها ei ی هیندوئه‌وروپی له زمانی ئیرانی کوندا بووه به ai، له زمانی ئاقیستاشدا گۆراوه بۆ aē، پاشان له زمانه‌کانی قوناغی ناوه‌راستدا گۆراوه بۆ [ē]، له زمانی کوردی و فارسیشدا به‌هه‌مانشیوه ماوه‌ته‌وه، gh ی هیندوئه‌وروپی له زمانی ئیرانی کون و ئاقیستادا گۆراوه بۆ [z]، له قوناغه میژوویه‌کانی دواتردا گۆراوه بۆ دهنگی [s]. واتای وشه‌که گۆرانی به‌سه‌ردا نه‌هاتوه.

22)مالین: له زمانی ئیرانی کوندا: *marz-a-، له زمانی فارسی کوندا: *mard-a- هاتوون، که له ریشه‌ی *mard-/marz-، که به واتای (ده‌ستلیدان، مالین) هاتوه، (منصوری، یدالله، 1384: 237)، (Horn, paul, 1893: 214). له فارسی ناوه‌راستدا (په‌له‌وی ساسانی): mālītan هاتوه، په‌گی رانه‌بردووی چاوگه‌که بریتییه له (*māl-، (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 124).

له زمانی کوردیشدا چاوگی (مالین) هه‌یه، که ره‌گه‌که‌ی (مال)ه، به واتای: پاککردنه‌وه، پیداهێنان. له فارسی نوێشدا: چاوگی (مالیدن) به‌کار دیت، به واتای (مالین، پیداهێنان) دیت، که په‌گی رانه‌بردووی ئه‌م چاوگه بریتییه له (مال).

گرنگترین گۆرانه دهنگییه‌کان له م چاوگه‌دا بریتییه له گۆرانی rZ ی ئیرانی کون بۆ rd له زمانی فارسی کوندا، پاشان له قوناغی‌کی دیکه‌ی میژوویدا و له زمانه ئیرانییه رۆژئاواییه‌کاندا rd گۆراوه بۆ دهنگی [l]، (منصوری، یدالله، 1384: 237)، واتا که‌ی گۆرانی به‌سه‌ردا نه‌هاتوه.

23)مژین: له هیندوئه‌وروپییدا ریشه‌ی *mak- که به واتای (ته‌پکردن، شیدارکردنه‌وه) هاتوه، (Pokorny, Julius, 1959: 698)، له ئیرانی کوندا ریشه‌که بریتییه له mič- که شیوه‌یه‌کی لاوازی ریشه‌ی (-maič)، ئه‌میش له ریشه‌ی

(mik/maik-) دهوه وهرگیراوه، به واتای (شیرپیدان، پژان) دیت. (منصوری، یدالله، 1384: 248). له ئاقیستادا ریشهی *make- به واتای (خستنه دهرهوه، بهرهوخواربوونهوه، ههلقولان، پژان) دیت. (Bartholomae, Christian, 1961: 1104).

له فارسی ناوهراستدا (پههلهوی ساسانی): mizīdan هاتوو، رهگی رابردوووهکهی بریتیه له miz- (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 108). له زمانی کوردیدا (مژین) بهجیماوه، که رهگهکهی بریتیه له (مژ)، له فارسی نویدا، (مکیدن، مزیدن) بهکار دیت. گۆرانه دهنگیهکانی ئەم وشهیه بریتیه له گۆرانی ai < [i]، ههروهها [k] ی هیندوئهوروپی له زمانی فارسی ناوهراستدا گۆراوه بۆ [č]، پاشان له زمانی فارسی نویدا گۆراوه بۆ [z]، له زمانی کوردیشدا بووه به [ž]، واتاکهشی له کوندا فراوانتر بووه، واتای زیاتری گهیاندوووه، بهلام له ئیستادا واتاکهشی تهسک بووتهوه.

24) ناسین: بنهپهتی ئەم وشهیه له زمانی ئیرانی کوندا: (*xšnā-) یه، به واتای (زانین و ناسین)، که له ریشهی (*ġen-/ *ġnā-) ی هیندوئهوروپییهوه وهرگیراوه، که واتای (ناسین، دیاریکرن) ی گهیاندوووه، (Pokorny, Julius, 1959: 376).

له زمانی سانسکریتدا ریشهی jñā- (jānāti) به واتای (زانین، دیاریکردن)، (Whitney, William Dwight, 1945: 56)، (Mayrhofer, Manfred, 1965: 429)، ریشهی (*xšnā-) له فارسی کوندا به واتای (ناسین و زانین) بهکارهاتوو. (Kent, Roland G., 1953: 182)، به ههمانشیوه له زمانی ئاقیستاشدا ریشهی xšnā- به واتای (زانین) هاتوو، (Bartholomae, Christian, 1961: 559).

له فارسی ناوهراستدا (پههلهوی ساسانی)، چاوگی šnāxtan به واتای (ناسین) هاتوو. رهگی رانهبردووی چاوگهکه: šnās- (Nyberg, Henrik Samuel, 1974: 187)، که

له زمانى ئيرانى كونه وه وهرگيراوه، بهمشيوهيه (xšnā-sa)، كه دواتر بزوينى كوتايى و [x]ى سهرهتا لهناودهچن، (Horn, paul, 1893:177).

رهگى رابردووى چاوگهكه برىتييه له (šnāxt)، كه له (xšnā-ta)ى ئيرانى كونه وه وهرگيراوه، كه دهبووايه به شيوهى (šnāt) بووايه، بهلام به قالبى ههنديك له رهگهكانى ترى وهك (sāz, sāxt) بنیاتنراوه و دهنگى [x] بۆ زيادبووه، (ابوالقاسمى، محسن، 1373: 64).

له پهلهوى ئهشكانيدا (پارتى)، وشهى išnās- به واتاي ناسين بهكارهاتوه، (رضائى باغ بيدى، حسن، 1388: 177)، (Durkin-Meisterernts, Desmond, 2004: 93)، له زمانى كورديشدا چاوگى (ناسين)، كه رهگهكهى (ناس)ه، به ههمان واتا بهكارديت. بهلام له زمانى فارسى نويدا: چاوگى (شناختن)، رهگى رانهبردووى (شناس) بهكارديت، واتاي (ناسين) دهگهيهنيت، رهگى رابردووهكهشى (شناخت)ه.

گرنگترين گوپانه دهنگيهكان گوپانى ḡn ى هيندوئهوروپيه بۆ šn، ههروهها دهنگى [x]ى سهرهتاي بۆ زيادبووه، پاشان له قوناغى زمانه ئيرانييه كونهكاندا پاشگرى /-sa/ بۆ زياد دهكرىت، كه دواتر تهنها دهنگى [s] دهمنيتهوه، بهههمانشيوه له زمانى فارسى نويدا دهبينريت، كه رهگى رانهبردووى چاوگهكه برىتييه له (شناس)، بهلام له زمانى كورديدا دهنگى [š] لهناودهچيت و رهگهكه دهبيت به (ناس). واتاي وشهكه تايبهتمهندييه ميژووييهكانى خوى پاراستووه و به ههمان واتا بهكارديت.

25 نووسين: ريشهى ئهم چاوگه له زمانى سانسكريتدا برىتييه له: (pimsāti)piś- به واتاي (پازارندنه وه، دروستكردن و ئامادهكردن) هاتوه، (Whitney, William Dwight, 1945: 97). بنهپهتئى ئهم وشهيه له هيندوئهوروپيدا برىتييه له رهگى (*peig/*peikʰ).

که به واتای (بۆیاخکردن، نهخشاندن، پازاندنهوه، تۆمارکردن) دیت، (Pokorny, Julius, 1959: 794).

له زمانی فارسی کۆندا، ریشهی-paiθ به واتای (پازاندنهوه، ههڵکۆلین، برین) هاتوو، ههروهها لهگهڵ پیشگری-/ni/ به واتای (نووسین و ههڵکۆلین) بهکارهاتوو، (کنت، رولاندگ، 1391: 629). بهلام له ئاقیستادا بهمشیهیه بووه: -paēs به واتای (پهنگکردن، پازاندنهوه، وینهکیشان)، (Bartholomae, Christian, 1961: 817). له فارسی ناوهراستدا (پههلهوی ساسانی): nibištān/nipištān هاتوو، پهگی رانهبردووی: nibēs-/nipēs به واتای (نووسین) بهکارهاتوو. (مکنزی، دیوید نیل، 1390: 112). له پههلهوی ئەشکانیدا (پارتی): -nibst به واتای (نووسین) هاتوو، (رضائی باغ بیدی، حسن، 1388: 193).

له زمانی کوردیشدا (نووسین) بهکار دیت، که رهگهکهی (نوس)ه، له زمانی فارسی نویدا (نوشتن) بهکار دیت، که پهگی رانهبردووهکهی بریتیه له (نویس).

گرنگترین گۆرانه دهنگیهکان لهم وشهیهدا بریتین له: ئەگەر بگهڕینهوه بۆ ریشهی وشهکه له هیندۆ ئوروپیدا، دهبینین [p] < [v/b] له زمانهکانی فارسی ناوهراست و نویدا، له زمانی کوردیشدا گۆراوه بۆ دهنگی [u]، ههروهها ei هیندۆئوروپی له زمانی فارسی کۆندا گۆراوه بۆ ai، له زمانی ئاقیستاشدا گۆراوه بۆ aē، پاشان له زمانهکانی قوناغی ناوهراستدا گۆراوه بۆ [ē]، له زمانهکانی کوردی و فارسیشدا گۆراوا بۆ [i/e]، پاشان [k̂]ی هیندۆئوروپی له زمانی فارسی کۆندا بووه به [θ]، له زمانی ئاقیستاشدا گۆراوه بۆ [s]، له زمانی فارسی ناوهراستدا گۆراوه بۆ [š]، له زمانی فارسی نویدا هههه به [š] ماوهتهوه، بهلام له زمانی پههلهوی ئەشکانیدا گۆراوه بۆ [s]، له زمانی کوردیشدا گۆراوه بۆ [s].

ریشەى وشەكە لە قوناغى ناوەراستى زمانە ئێرانییەکاندا پیشگری /ni- دەچیتە سەر (منصورى، یدالله، 1393: 52)، كە دواتر لە قوناغى نویدا تەنها [n] ماوەتەو، وشەكە لە پرووى واتاو گۆرانیكى زۆرى بەسەردا ھاتوو، لە قوناغى كۆندا واتاكانى فراوان و تەواو جیاوازیبوو لە واتای ئیستای وشەكە، كە واتاكەى تەسكبوووەتەو.

ئەنجامەكان:

1. زۆربەى چاوگە یائیەكانى ئەم توێژینەو، سەرەرای تێپەربوونى میژووییەكى دوورودریژ گۆرانی واتای بەسەردا نەھاتوو، واتا بنەرەتیەكەى خۆى پاراستوو، یان ھەندیکجار گۆرانکاریەكان بریتین لە گۆرانکاری لە واتای بەشیكى چەمكى ئەو وشەىە بۆ واتای بەشیكى دیکەى چەمكى ھەمان وشە.

2. زۆرتەرىن گۆرانی دەنگى لەم چاوگانەدا بریتین لە تیاچوونى دەنگ، زۆریك لە گۆرانەكانیش لە قوناغى كۆندا پروویانداو.

3. بەوپیى زمانى كوردى قوناغى كۆن و ناوەراستى نادیارە گۆرانە دەنگى و واتاییەكانیشى جیاوازی و ئاراستەى گۆرانکاریەكانى زیاتر ھاوشیوەى زمانە ئێرانییەكانى باكوری پۆژئاواى ئێرانى كۆن، بەتایبەتى ھاوشیوەى (زمانى پەهلەوى ئەشكانى/پارتى)یە.

لیستى سەرچاوەكان:

(1) بە زمانى كوردى

— ھەمەد، شیروان حسین و طاهر، شهاب طیب (2013)، زمانى پرۆگرامەكانى خویندن و ستانداردکردنى زمان (لیكۆلینەو، كەركەكەى لەبارەى زمانى پەرەردەو)، مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية، العدد (2).

-حه مهئه مين، تانيا ئيسماعيل و عه بدولر هحمان، باخان سه رحه د(2020)، ئيتيمولوزي
چاوگ له زمانى كوردیدا (چاوگی ئه لفی) به نموونه، گوڤارى زانکوى گهرميان، ژماره
(2)، لاپه ره (45-73).

حه مهئه مين، تانيا ئيسماعيل و غه ريب، نالى ئه دهه م(2020)، "درکپيکردن به
گوڤانه دهنگيه كان له زمانه ئيرانييه نوڤيه كاندا" (كوردی و فارسی به نموونه)، گوڤارى
زانکوى سه لاحه دين، ژماره ى تايهت (سيه م كونفراسى نيوده وله تي زمان و ئه ده بى
كوردى (زمان و ئه ده بى كوردى و فارسی-په يوه ندى و كاريگه ريه كانى))، لاپه ره
(222-252).

خال، شينخ محه مه د(2005)، فرههنگى خال، چاپى دووه م، چاپخانه ى وهزاره تي
پهروه رده، هه وليز.

طاهر، شهاب طيب و محمد صالح، شكوفه حسين(2021)، هه لسه نگاندى و
گيروگرفته كانى فرههنگ نووسى كوردى له روى مورفولوجى و سينتاكسه وه
(فرههنگه كى زه بى حى به نموونه)، مجلة جامعة كركوك/للداسات الإنسانية، العدد (1).
عه بدوللا پور، هه ژير(2008)، فرههنگى هه ژير (فارسی-كوردى)، به رگى يه كه م،
دهزگای توڤينه وه و بلاوكردنه وه ى موكریان، هه وليز.

محه مه د، هه ردى سه يده(2023)، گوڤانه دهنگيه كان له زمانى كوردیدا، ناوه ندى
رؤشنبرى ره هه ند، چاپخانه ى پاندا، سليمانى.

-هه ژار (1369)، هه نبانه بۆرينه (فرهنگ كردى-فارسی)، انتشارات سروش، تهران.

2) به زمانى فارسی:

-ابوالقاسمى، محسن(1373)، ماده هاى فعلهاى فارسی درى، تهران.

-امینی، ادريس و نیازى، شهریار(1394)، ماهیت و پیامدهای تحول معنایی واژگان عربی در زبان فارسی، دوماهنامه جستارهای زبانی، شماره 2 (پیاپی 23)، صفحات (76-53).

-باقری، مهری(1396)، تاریخ زبان فارسی، نشر قطره، تهران، چاپ اول.

-بستانی، قاسم(1394)، تغییر معنایی واژگان در قرآن کریم، دوفصلنامه علمی پژوهشی "پژوهش های زبانشناختی قرآن"، سال چهارم، شماره 2 (پیاپی 8)، صفحات (58-37).

-پاول هرن و هاینریش هوبشمان (۱۳۹۴)، فرهنگ ریشه‌شناسی فارسی، ترجمه: جلال خالقی مطلق، انتشارات مهر افروز، اصفهان.

-حسن دوست، محمد(۱۳۹۵)، فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی، جلد ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، نشر آثار، تهران.

-خانلری، پرویز(1395)، تاریخ زبان فارسی، جلد اول، نشر نو، تهران، چاپ چهارم.

-رضائی باغ بیدی، حسن(۱۳۸۸)، راهنمای زبان پارتی (پهلوی اشکانی)، چاپ دوم، ققنوس، تهران.

-رضائی باغ بیدی، حسن(۱۳۹۱)، مقدمات زبان سانسکریت، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلام، تهران.

-روحانی، ماجد مردوخ(۱۳۹۰)، فرهنگ دانشگاه کردستان، دانشگاه کردستان، سنندج.

-علی نژاد، بتول و اصلانی، محمد رضا(1388)، سیر تحول فرایند واجی حذف از زبان فارسی باستان تا فارسی نو (بر مبنای نظریه بهیگی)، مجله تخصصی زبانشناسی و

گویشهای خراسان دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد (علمی-پژوهشی)، شماره 1، صفحات (143-158).

-فتاحی، مهدی و حیدری، بهمن(1399)، سیر تحول خوشه همخوان آغازین /XW/ در فارسی، کردی سورانی، هورامی و کردی کلهری: تحلیلی در نظریه بهینگی، فصلنامه علمی زبان پژوهی دانشگاه الزهراء، سال دوازدهم، شماره 36، صفحات (213-236).

-کنت، رولاندگ.(1391)، فارسی باستان(دستور زبان، متون، واژه نامه)، ترجمه: سعید عریان، انتشارات علمی، تهران.

-محمدی، علی و دورآبادی، طاهره قاسمی(1395)، بررسی نقش قافیه در تحولات آوایی زبان فارسی، فنون ادبی (علمی-پژوهشی)، شماره 2 (پیاپی 15)، صفحات (15-32).

-مکنزی، دیویدنیل(1390)، فرهنگ کوچک زبان پهلوی، ترجمه: مهشید میرفرخایی ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران.

-منصوری، یدالله(1384)، بررسی ریشه شناختی فعلهای زبان پهلوی، اثار، تهران.

-منصوری، یدالله(1393)، دگرگونی چندگانه برخی آواهای ایرانی باستان در زبان فارسی، نشریه ی پژوهش های زبان شناسی تطبیقی، شماره (8)، صفحات (47-55).

-یزدی، سریرا کرامتی و پیراهش، سیده طوبی(1399)، بررسی فرایندهای آوایی زبان فارسی در سه دوره باستان، میانه و جدید، نشریه الکترونیکی شمس، شماره 48-49، صفحات (46-61).

(3)به زمانی بیانی:

Anderson, C., Bjorkman, B., Denis, D., Doner, J., Grant, M., Sanders, N. and Taniguchi, A., (2022), Essentials of Linguistics, 2nd Edition, Ontario, Canada.

Bartholomae, Christian (1961), Altiranisches Wörterbuch, Berlin.

Cheung, Johnny (2007), Etymological Dictionary of the Iranian Verb, Leiden-Boston.

Chomsky, Noam and Halle, Morris, (1968), the Sound Pattern of English, New York, USA.

Durkin-Meisterernst, Desmond (2004), Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian, Belgium.

Horn, Paul (1893), Grundriss der neupersischen Etymologie, Strassburg.

Jackson, A.v.w (2014), Avesta Grammar and reader, asatir, Tehran.

Kent, Roland G. (1953), Old Persian (Grammar- Text- Lexicon), New Haven.

Mackenzie, D.N. (1986), a Concise Pahlavi Dictionary, Oxford.

Mayrhofer, Manfred (1956), kurzgefaßtes etymologisches wörterbuch des Altindischen, Heidelberg.

Nyberg, Henrik Samuel (1974), A Manual of Pahlavi, Wiesbaden.

Pokorny, Julius (1959), Indogermanisches Etymologisches, wörterbuch, Bern- stuttgart.

Whitney, William Dwight (1945), The Roots, Verb-Forms, and Primary Derivatives of the Sanskrit Language, New Haven.